

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

SŇATEČNOST VE VYBRANÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH V ZÁVĚRU DVACÁTÉHO STOLETÍ

**NUPTIALITY IN SOME EUROPEAN COUNTRIES AT THE END OF THE
20TH CENTURY**

Bakalářská práce

Diana Vondrušková

2010

Vedoucí bakalářské práce: Doc. RNDr. L. Fialová, CSc.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením školitelky doc. RNDr. Ludmily Fialové, CSc. a že jsem všechny použité prameny řádně citovala.

Jsem si vědoma toho, že případné využití výsledků, získaných v této práci, mimo Univerzitu Karlovu v Praze je možné pouze s písemným souhlasem této univerzity.

Svoluji k zapůjčení této práce pro studijní účely a souhlasím s tím, aby byla řádně vedena v evidenci vypůjčovatелů.

V Praze dne 17. 5. 2010

.....
podpis

Poděkování patří mé vedoucí práce Doc. RNDr. Ludmile Fialové, CSc. za odborné vedení a mnoho cenných rad při zpracovávání této bakalářské práce.

Ráda bych také poděkovala své rodině a přátelům za jejich trpělivost a podporu.

Sňatečnost ve vybraných evropských zemích v závěru 20. století

Abstrakt

Cílem této práce je analýza regionální diferenciace sňatečnosti v Evropě v poslední čtvrtině 20. století a na počátku 21. století. K tomu bylo vybráno šest států, z nichž každý by měl reprezentovat určité sňatkové chování i určitou oblast Evropy. V práci je podán nejen vývoj jednotlivých ukazatelů sňatečnosti, ale i možné příčiny změn sňatkového chování a faktory, které intenzitu sňatečnosti ovlivňují. V první části práce jsou popsány charakteristiky rodiny a manželství včetně pohledu na tyto dvě instituce v čase. Dále jsou zde uvedeny nové teorie vysvětlující postoje soudobé společnosti k instituci manželství. Těmi lze vysvětlit nedávné změny sňatkového chování, které se dají krátce charakterizovat odkládáním sňatků do vyššího věku a snížením intenzity sňatečnosti.

Klíčová slova: sňatečnost, Evropa, manželství, rodina

Nuptiality in some european countries at the end of the 20th century

Abstract

The aim of this study is to analyze the regional differences of nuptiality in Europe in the last part of the 20th century and at the beginning of the 21st century. Six states were chosen, each of them should represent specific marriage pattern and area of Europe. It focuses not only on the development of individual indicators of nuptiality, but also causes of changes in marriage behavior and factors that affect the marriage rate. The first part of the study describes the characteristics of family and marriage, including changes of looking at these two institutions over time. Next new theories explaining the attitudes of contemporary society to institution of marriage are presented. The recent changes of marriage patterns can be explained mainly by postponing marriage to higher ages and reducing the intensity of nuptiality.

Keywords: nuptiality, Europe, marriage, family

OBSAH

Přehled použitých zkratk.....	7
Seznam obrázků.....	8
1 Úvod.....	9
1.1 Vymezení tématu a cíle práce.....	10
1.2 Dostupnost a kvalita dat, použitá literatura.....	11
1.3 Metodika.....	11
2 Vývoj rodiny a její proměna.....	13
2.1 Vymezení pojmu rodina a funkce rodiny.....	13
2.2 Tradiční rodina.....	14
2.3 Moderní rodina.....	15
2.4 Postmoderní rodina.....	16
2.5 Modely evropské rodiny.....	17
3 Manželství jako instituce.....	19
3.1 Instituce manželství.....	19
3.2 Tradiční manželství.....	20
3.3 Moderní manželství.....	21
4 Sňatečnost.....	22
4.1 Vývoj sňatečnosti v Evropě.....	22
4.1.1 Vývoj od konce druhé světové války do roku 1975.....	22
4.1.2 Vývoj od roku 1975 do roku 2004.....	23
4.2 Faktory ovlivňující intenzitu sňatečnosti.....	26
4.2.1 Sociální a kulturní faktory.....	26
4.2.2 Ekonomické faktory.....	28
4.2.3 Politické a historické faktory.....	28
4.2.4 Ostatní faktory.....	29
5 Sňatečnost ve vybraných zemích.....	30
5.1 Vývoj sňatečnosti ve vybraných zemích před rokem 1975.....	30
5.2 Podíl svobodných podle pohlaví a věku.....	32
5.3 Úhrn redukováných měr sňatečnosti svobodných žen.....	36
5.4 Průměrný věk žen při prvním sňatku.....	39
5.5 Trendy sňatečnosti svobodných žen podle věkových skupin.....	41

5.6	Podíl dětí narozených mimo manželství.....	44
6	Faktory ovlivňující intenzitu sňatečnosti ve vybraných zemích.....	46
6.1	Bulharsko.....	46
6.2	Česká republika.....	47
6.3	Francie.....	47
6.4	Polsko.....	48
6.5	Španělsko.....	49
6.6	Švédsko.....	49
7	Závěr.....	50
	Seznam použité literatury.....	52
	Přílohy.....	56

PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK

1. DDP druhý demografický přechod
2. DY publikace Demographic Yearbook
3. EVS výběrové šetření European Values Study
4. FFS výběrové šetření Fertility and Family Surveys
5. ISSP výběrové šetření International Social Survey Program
6. p.b. procentní bod
7. PV ČR publikace Populační vývoj České republiky
8. RDD ročenka Recent Demographic Developments in Europe
9. SL sčítání lidu
10. UNSC United Nations Statistical Commission
11. úps úhrnná prvosňatečnost
12. WMD World Marriage Data

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1	Evropské země podle úhrnné prvosňatečnosti žen a průměrného věku při prvním sňatku, 1975.....	25
Obr. 2	Evropské země podle úhrnné prvosňatečnosti žen a průměrného věku při prvním sňatku, 2004.....	25
Obr. 3	Podíl svobodných žen ve věkové kategorii 20-24 let v době konání sčítání lidu v jednotlivých zemích.....	33
Obr. 4	Podíl svobodných žen ve věkové kategorii 25-29 let v době konání sčítání lidu v jednotlivých zemích.....	33
Obr. 5	Podíl svobodných mužů ve věkové kategorii 20-24 let v době konání sčítání lidu v jednotlivých zemích.....	35
Obr. 6	Podíl svobodných mužů ve věkové kategorii 25-29 let v době konání sčítání lidu v jednotlivých zemích.....	35
Obr. 7	Úhrn redukovaných měr sňatečnosti svobodných žen, 1975–2004, vybrané země.....	37
Obr. 8	Variační koeficient úhrnné prvosňatečnosti vybraných zemí, 1975–2004.....	39
Obr. 9	Průměrný věk žen při prvním sňatku, 1975–2004, vybrané země	41
Obr. 10	Variační koeficient průměrného věku při sňatku ve vybraných zemích, 1975–2004.....	40
Obr. 11	Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Bulharsko, 1975–2002.....	41
Obr. 12	Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Česko, 1975–2002.....	42
Obr. 13	Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Francie, 1975–2001.....	43
Obr. 14	Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Polsko, 1975–2002.....	43
Obr. 15	Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Španělsko, 1975–2000.....	44
Obr. 16	Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Švédsko, 1975–2002....	44
Obr. 17	Podíl dětí narozených mimo manželství, vybrané státy, 1975, 1985, 1995, 2004.....	45

Kapitola 1

Úvod

Žijeme ve světě, jehož společnost bývá nazývána „postindustriální“, „postmoderní“ či společnost „třetí vlny“. Vyspělé západní společnosti evropského světadílu se od 60. let minulého století začaly radikálně měnit, a to dosud bezprecedentním způsobem. Změnila se nejen ekonomická, ale i politická a sociální situace. Proměny také nastaly v lidském vědomí, neustále vznikají nové kulturní normy a vzorce chování, a to vše se nutně muselo projevit ve změnách demografického chování, které jsou patrné nejen v úrovni plodnosti a úmrtnosti, ale také v proměně rodinného chování. Tato práce je věnována hlavním změnám ve sňatkovém chování obyvatel Evropy a zaměřena bude především na první sňatky – tedy sňatky svobodných.

Pro pochopení proměn soudobého životního cyklu včetně uzavírání manželství je nutné nejprve přiblížit, jaké změny nastaly v chápání jednotlivce ve společnosti. Na okraj můžeme říci, že v tradičních společnostech (myšleno je období do začátku průmyslové revoluce) se člověk narodil do jednoznačně dané sociální pozice. Jeho život byl řízen tradicí a morálními normami, které měly hluboké kořeny a jejichž změny v té době byly zcela ojedinělé. Životní cyklus jedince byl společností přesně předepsán v podobě norem a očekávaného chování a jednotlivé etapy života byly poměrně jasně vymezeny a ohraničeny. Individualita byla téměř zcela potlačena a člověk byl podřízen svým autoritám (Rabušic 2001).

S rozvojem technologií a počátkem industrializace se začínají objevovat první rozsáhlejší a dynamičtější společenské proměny. Už tehdy se projevovala snaha některých jedinců o prosazení se, důraz na individualitu vyvolal velké sociální změny. Součástí těchto proměn byly i nové podoby a funkce sociálních institucí, které zajišťovaly sociální práva občanů. Zvýšení možností jak ve vzdělávání tak při participaci na trhu práce zvýraznilo sociální konkurenci. Rozvoj osobnosti tak znamenal velkou kulturní a sociální změnu ve společenských hodnotách i normách. Stejně tak ale změnil reprodukční chování člověka a jeho vztah k manželství (Rabušic 2001).

To, jak se od 60. let minulého století společnost v západních zemích Evropy a od let 90. v zemích východních radikálněji proměňuje, vede ke vzniku nových přístupů a teorií. Předkládaná práce se snaží postihnout alespoň základní trendy ve sňatečnosti v jednotlivých zemích a zároveň představit nové teorie, které se těmito změnami zabývají.

Aktuálnost tématu vyplývá z toho, že se v současné době hovoří o krizi rodiny – dokonce se mluví i o konci dosavadních rodinných pout a vazeb. I když je rodina značně vázána na

biologickou a fyziologickou danost člověka, je však vždy ve své podobě určena dobově specifickým systémem hodnot (Horský, Seligová 1997).

1.1 Vymezení tématu a cíle práce

Zvolené téma je velmi obsáhlé a práce by měla alespoň částečně zachytit diferenciaci sňatečnosti v Evropě. K tomu bylo vybráno šest států, z nichž každý by měl reprezentovat určitou oblast Evropy, kde se dá očekávat podobné sňatkové chování. Prvotní výběr vycházel z rozčlenění států podle intenzity a časování vstupu do manželství. Toto rozdělení můžeme najít v publikaci Franze Rothenbachera z roku 2005, kde se autor pokusil o rozčlenění států Evropy do čtyř kategorií, a to z hlediska podílu trvale svobodných a průměrného věku při prvním sňatku. Kombinací těchto dvou ukazatelů pak rozlišil státy s oběma hodnotami vysokými či nízkými nebo státy se spojením jedné nízké a jedné vysoké hodnoty ukazatelů (viz tabulka č. 1; Rothenbacher 2005).

Tab. č. 1: Vzorce sňatkového chování v Evropě

Podíl svobodných	Průměrný věk při prvním sňatku	
	Vysoký	Nízký
Vysoký	Švédsko, Norsko, Finsko, Dánsko, Rakousko, Německo, Nizozemí	Itálie, Belgie, Francie, Portugalsko (p.z.), Velká Británie, Finsko (částečně)
Nízký	Španělsko, Řecko (muži), Portugalsko (p.z.)	Polsko, Maďarsko, Česko Slovensko, Bulharsko, Rumunsko

Poznámka: p.z. znamená přechodná země

Zdroj: Rothenbacher 2005

První skupina, která se vyznačuje nízkou intenzitou sňatečnosti, je tvořena státy severní Evropy, především skandinávskými zeměmi, a státy střední Evropy. Vysoký podíl svobodných a zároveň nižší věk při sňatku nalézáme ve státech se silnější vlivem románské kultury¹. Třetí typ, kombinující vysoký věk při sňatku a univerzální sňatečnost, je charakteristický pro Španělsko a Portugalsko, kde se téměř každý za svůj život alespoň jednou ožení/vdá, ale sňatek je posouván do vyššího věku z ekonomických nebo kulturních důvodů. Zvláštním případem je Řecko, které má téměř univerzální sňatečnost ale muži musí se sňatkem čekat tak dlouho, dokud se jejich sestry neprovdají. Čtvrtou skupinu, která kombinuje univerzální sňatečnost a nízký sňatkový věk, tvoří státy střední a východní Evropy. Do této skupiny patří Polsko, Česko, Slovensko, Maďarsko, Řecko – ženy, pobaltské země a ostatní státy východní Evropy (Rothenbacher 2005).

Pro komparaci vývoje sňatečnosti v závěru 20. století byl z každé této skupiny vybrán jeden stát: z první skupiny bylo vybráno Švédsko, z druhé Francie, ze třetí Španělsko a z poslední

¹ Románská kultura se rozšířila během 11.-13. století ze západních zemí Evropy a měla napodobovat kulturu starověkého Říma.

skupiny byly vybrány země hned tři: Polsko, které se vyznačuje vysokou mírou religiozity, Bulharsko, které představuje typický východoevropský stát, a Česká republika. Každý z uvedených států tak bude reprezentovat určitou oblast Evropy.

Časové vymezení 1975–2004 bylo vybráno tak, aby zachytilo období, v němž se sňatkové chování v evropských zemích nejvíce proměňovalo. Rok 1975 jako výchozí byl zvolen z toho důvodu, že se jedná o rok, kdy se státy Evropy svým sňatkovým chováním od sebe značně lišily (ne však nejvíce), rok 2004 je pak posledním rokem, za který jsou dostupná data. Práce tak shrnuje charakteristické rysy vývoje sňatečnosti v poslední čtvrtině století minulého a situaci na začátku 21. století.

Cílem práce je zanalyzovat situaci ve sňatkovém chování v šesti zemích Evropy. Snaží se ukázat, jak se mění intenzita sňatečnosti v čase a jak se úroveň sňatečnosti mezi jednotlivými státy liší. Práce se rovněž zaměří na postižení trendů ve vývoji a pokusí se zjistit, zda se obyvatelstvo jednotlivých států svým chováním navzájem přibližuje či naopak vzdaluje.

1.2 Dostupnost a kvalita dat, použitá literatura

Nejdůležitějším zdrojem dat byly ročenky *Recent demographic developments in Europe*, vydávané Radou Evropy. Protože některá data v nich obsažená se mezi jednotlivými ročenkami neshodovala či se zdála nepřesná, snažila jsem se většinu údajů si ověřit z jiných zdrojů (např. Rothenbacher 2005, Český statistický úřad, články v časopisu *Demografie*). Rozsáhlejšímu využití této ročenky se ale nedalo vyhnout, protože obsahuje nejucelenější soubor demografických dat publikovaných za téměř všechny evropské státy. Dalším zdrojem dat pak byla *World Marriage Data 2008*, která byla sestavena díky činnosti Populační divize OSN v rámci sekce *Fertility and Family planning*.

Literatury ohledně tématu sňatečnost, manželství a rodina je velké množství. Převážná část byla spíše sociologicky zaměřená, ale i tak poskytla potřebnou informaci k danému problému. Podkladem pro úvahy o důvodech změn sňatkového chování pak byly závěry, ke kterým došli autoři studií publikovaných z mezinárodního šetření *Fertility and Family Surveys*, které se uskutečnilo v 90. letech ve všech zvolených zemích s výjimkou Bulharska.

1.3 Metodika

Počet uzavíraných manželství závisí na velikosti souboru sňatkuschopného obyvatelstva a jeho rozdělení podle pohlaví a věku. Struktura a rozsah tohoto souboru pak závisí na celkovém populačním vývoji i úrovni jednotlivých složek demografické reprodukce. Intenzita sňatečnosti je také ovlivněna populační politikou, politickou a hospodářskou situací v zemi a přijímaným systémem hodnot (Kalibová 2001).

K analýze sňatečnosti v této práci byly vybrány následující ukazatele – podíl svobodných ve věkových kategoriích 20-24 let a 25-29 let, dále úhrnná prvosňatečnost, průměrný věk při prvním sňatku, redukované první sňatky na 100 žen podle věkových skupin a podíl dětí narozených mimo manželství.

Intenzitu sňatečnosti může nepřímo vyjadřovat podíl svobodných osob podle věku z celkového počtu obyvatel. Tento ukazatel je jako jediný v této práci uváděn odděleně pro muže a ženy, ostatní kvůli dostupnosti dat budou uvedeny pouze za ženy.

Součet redukovaných měr sňatečnosti svobodných neboli úhrnná prvosňatečnost je ukazatelem intenzity sňatečnosti. Hodnoty tohoto ukazatele v transverzálním pojetí jsou ovlivněny rozdílným rozložením sňatků jednotlivých generací, které sledovaným rokem procházejí, a jejich sňatkovým chováním. Budeme-li uvažovat sňatkový věk 15–49 let, jedná se o 35 generací. Úhrnná prvosňatečnost žen vyjadřuje, s jakou pravděpodobností vstoupí do manželství příslušnice hypotetické generace příslušného roku, kdyby po celý život platily specifické míry sňatečnosti daného roku (Kalibová 2001, PV ČR 2001 a 2007).

Při analýze sňatečnosti se sleduje také průměrný věk při sňatku, jehož výše je však ovlivněna sňatky vyššího pořadí. V této práci budeme používat průměrný věk při prvním sňatku a dle hodnot tohoto ukazatele tak budeme moci rozlišit intenzitu uzavírání prvních sňatků v raném či pozdním věku. Vzhledem k tomu, že výpočet průměrného sňatkového věku vychází z metody tzv. redukovaných sňatků, je nutné hodnotit údaje spíše řádově, tedy bez rozdílů v desetínách roku (PV ČR 2001). Dále musí být bráno v úvahu to, že se jedná o průměrný věk při prvním sňatku, je tedy počítán pouze z věku těch žen, které se v příslušném roce poprvé vdávaly. Ty ženy, které sňatek oddalovaly a zůstávaly svobodné i ve vyšším věku, sňatkový věk nijak nezvyšovaly. Teprve až se začaly vdávat, se jejich vyšší věk promítl i do průměru a celková výše sňatkového věku se tak zvýšila.

K analýze trendů sňatečnosti je v práci použito také redukovaných prvních sňatků na 100 žen, a to podle vybraných věkových skupin.

Dále je jako specifická charakteristika použita výše podílu dětí narozených mimo manželství, která udává podíl dětí, které se narodily svobodným, rozvedeným nebo ovdovělým ženám z celkového počtu narozených dětí během jednoho kalendářního roku.

Pro charakteristiku míry rozdílnosti mezi státy je použit variační koeficient, který udává míru variability. Tento statistický ukazatel dává do poměru směrodatnou odchylku a vážený průměr.

$$v_x = \frac{s_x}{\bar{x}}$$

Jeho hodnota pak v procentech vyjadřuje vysvětlenou variabilitu.

Kapitola 2

Vývoj rodiny a její proměna

Rodina představuje důležitou součást života lidí. Její podoba i funkce se však průběžně mění. K pochopení současných změn může přispět i poznání minulého vývoje. Proto bude dále uveden stručný vývoj rodiny v Evropě od 16. století až do současnosti. Anglický sociolog Jack Goody píše ve své knize *Proměny rodiny v evropské historii*, že „minulost evropské rodiny má vliv na její současnost, jak v tom, co přetrvává, tak v tom, co se změnilo“ (Goody 2000, 11), a z toho důvodu je důležité blíže upřesnit, co to vůbec rodina je, jak se během let vyvíjela, za co je různými vědami považována a alespoň naznačit, jaký smysl rodina měla a má pro společnost v současné době.

2.1 Vymezení pojmu rodina a funkce rodiny

Podle sociologického slovníku můžeme rodinu vymezit jako „obecně původní a nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorců a zachování kontinuity kulturního vývoje“ (Velký sociologický slovník 1996, 940).

Z demografického hlediska rodina „vzniká ze vztahů v průběhu demografické reprodukce, zejména kdy tyto vztahy jsou založeny sociálně zákonem nebo obyčejem, jako je např. sňatek, adopce apod. Ve společnostech evropského typu vzniká základní rodinný vztah sňatkem mezi manžely na jedné straně a rodičovstvím na straně druhé.“ (Pavlík, Kalibová 2005, 17). Po detailnějším nahlédnutí do demografického slovníku zjišťujeme, že v demografickém pojetí se za rodinu považuje zpravidla také nesezdané soužití – tzv. faktické manželství, kdy pár neuzavře sňatek, ale i přesto plní funkci rodiny.

Podle všech použitých publikací tedy můžeme říct, že rodina je v současné době tvořena rodiči a jejich dětmi, popř. bezdětným ať už manželským či nesezdaným párem, který teprve děti mít bude nebo se od něj již děti odstěhovaly ke svým nově vzniklým rodinám.

Mezi hlavní funkce rodiny můžeme zařadit funkci ekonomickou, která se v současné době stále častěji zužuje jen na funkci spotřební, protože rodina využívá výdělků členů a tím zajišťuje její chod. Další funkcí je sociálně-ochranná funkce, socializační funkce, která pomáhá dětem

začlenit se do společnosti, dále je to funkce biologické reprodukce, kdy úkolem páru je plození dětí, a funkce emocionální, která má dávat pocit jistoty a vytvářet dobré vzájemné vztahy (Mišíková 2003).

Vývoj rodinného chování je významnou součástí společenské transformace. Pro pochopení změn manželství a šíření nesezdaných soužití bude vhodné udělat krátký historický přehled vývoje rodiny.

2.2 Tradiční rodina

K tomu, abychom porozuměli charakteristikám současné rodiny, potřebujeme vědět, jak byla rodina chápána v dřívějších dobách. Historie rodiny spadá až do dob našich prvních předchůdců, avšak tato práce se bude podrobněji zabývat rodinou, která je nazývána podle našich předků, kteří utvářeli společnost, jejíž uspořádání se někdy nazývá tradiční v protikladu k evropské moderně nebo preindustriální v protikladu k průmyslové společnosti (Horský, Seligová 1997).

Ivo Možný ve své knize *Moderní rodina* zmiňuje fakt, že dřív nebyla rodina považována za rodinu v dnešním slova smyslu, ale byla brána spíše jako skupina lidí, kteří společně hospodařili a žili pod jednou střechou. Autor dále uvádí, že pod pojmem rodina se také uvažovalo vzdálenější příbuzenstvo – platil tedy systém širokého pokrevního příbuzenství. Obě tyto vysvětlení, které mají představovat pojetí rodiny v tradiční, preindustriální době, chápou tento svazek jako širší skupinu lidí, kteří spolu žijí v jedné domácnosti a jsou nějakým způsobem pokrevně spjati (Možný 1990, Horský, Seligová 1997).

Tradiční rodina společnosti 16. – 18. století byla podle Možného spíše široká a patrilineární, což znamená, že hlavou rodiny byl otec a patřilo do ní i širší příbuzenstvo. Možný však k názoru ohledně tradiční rozvětvené a vícegenerační rodiny poznamenává, že byl vyvrácen v druhé polovině 60. let 20. století skupinou historických demografů, která na základě průzkumu vývoje obyvatelstva v letech 1574 – 1821 v Anglii dokázala, že průměrná velikost domácnosti činila 4,73 osob. Další výzkumy ze šesti zemí Evropy potvrdily to samé (Možný 1990; Horská 1990; Horský, Seligová 1997; Goody 2000). Z toho jednoznačně vyplývá, že už tehdy se běžně vyskytovaly rodiny nukleární. Goody také dochází k závěru, že to byla Evropa a nikoliv kapitalismus, kdo „vynalezl“ nukleární či jednoduchou rodinu (Goody 2000). Autor tím chtěl tedy říct, že oproti současnosti převažovaly rodiny širší, ale neznamena to, že by neexistovaly rodiny jednoduché.

Změny v rodinných strukturách, které byly především ekonomické a náboženské, probíhaly kontinuálně v celoevropském měřítku. Na rodinný život měly tedy zásadní vliv církve, růst vzdělanosti, industrializace a odklon od zemědělství a další společensky důležité transformace (Goody 2000).

Za hlavní rozdíly mezi tradiční a moderní společností z demografického hlediska se považuje rozdílná úroveň porodnosti a úmrtnosti a také existence masově rozšířené regulace porodnosti v moderní společnosti. Plánování rodičovství, jež se stalo pro moderní evropskou společnost samozřejmostí, je skutečně něčím, co odlišuje moderní demografické chování od tradičního. Jeho důsledkem je zásadní změna ve velikosti rodiny. Na rozdíl od tradiční často

mnohohodětné rodiny je moderní rodina tvořena zpravidla jen manželským párem s jedním či dvěma dětmi a jen výjimečně s větším počtem dětí. Úmyslné omezování plodnosti proto bývá považováno za velmi důležitý projev moderní společnosti, protože dokáže vypovídat i o morálních normách, náboženském přesvědčení resp. jeho absenci, postoji k životu a představách o určitém životním standardu (Horský, Seligová 1997). Pro tradiční rodinu je také typické to, že mnohem více než moderní sloužila jako ekonomická jednotka.

2.3 Moderní rodina

Tradiční společnost se od konce 17. a v průběhu 18. století začíná postupně měnit na moderní, občanskou společnost. Tento proces změn může být spojován s demografickým přechodem. Tento přechod probíhal podle Horského s určitým fázovým zpožděním ve směru ze západu na východ a přinesl s sebou četné změny. K významnému posunu v postavení rodiny došlo v minulosti díky industrializaci. V důsledku přechodu ekonomiky založené na zemědělství v průmyslovou ekonomiku nastaly z hlediska sociálních vztahů dva významné jevy. Jednak se o oddělilo pracoviště od domova a také se snížil rozsah příbuzenských vztahů (Horský, Seligová 1997). To vedlo k posílení intimního života rodiny, neboť její členové byli doma méně zaměstnaní pracovními problémy a mohli více prožívat rodinné vztahy, které pak byly méně ovlivněné vztahy materiálními. Rabušic k tomu dodává, že dochází k oslabování rodiny jako instituce a také ke ztrátě některých jejích funkcí, protože postupně roste nezávislosti jedince na rodinných strukturách (Rabušic 1996).

Goode ve své práci *Světová revoluce a rodinné vzorce* mluví o moderní rodině jako o rodině manželské. Tu v západních společnostech charakterizuje například relativní vyloučení širšího okruhu příbuzných z každodenních aktivit manželského páru. Manželská rodina vzniká svobodnou volbou, která je založena na vzájemné přitažlivosti. Věk při uzavírání sňatku je proto vyšší, protože výběr partnera vyžaduje určitý čas a jistou zralost. V této rodině má velký význam rovnost ve vztahu mezi mužem a ženou, i když pouze ideální (Goode 1963 in Možný 1999).

Možný shrnuje charakteristiku moderní rodiny tak, že hlavou rodiny už není pouze otec, nýbrž oba dva rodiče, a i autorita je mezi ně funkčně rozdělena. Role v rodině jsou i nadále komplementární, ale značně oddělené. Funkce, které patří rodině i nadále, jsou funkce pečovatelská a citová. Kromě ekonomického kapitálu je pro rodinu moderní společnosti charakteristický také kapitál kulturní a sociální (Možný 2006).

De Singly vysvětluje další rozdíl mezi tradiční a moderní rodinou, který spočívá v tom, že manželství začíná být založené na lásce a není uzavíráno za účelem zisku ani kvůli domluvě dvou rodin (de Singly 1999).

Kučera shledává, že rodina 20. století je poznamenána především čtyřmi základními skutečnostmi, kterými jsou snížení stability manželských svazků, úbytek dětí v rodině, rozpad vícegeneračního soužití a snížení úmrtnosti a prodloužení věku (Kučera 1990a).

2.4 Postmoderní rodina

S tímto termínem se setkáváme v práci Iva Možného „*Rodina a společnost*“, kde se mimo jiné můžeme dočíst, že rodina, třebaže zdánlivě nejstabilnější instituce, se od konce první světové války začala výrazně měnit a mění se i nadále (Možný 2006). Obě světové války přispěly k silnému uzavření rodiny do sebe, a tak se rodina v průběhu válečných let a bezprostředně po skončení války stala jediným útočištěm a ochranou před vnějším světem. Jen díky její pevné soudržnosti mohli její členové přežít materiálně i psychicky. Po skončení války byla proto rodina středem veřejné pozornosti a byla uznána za „základ společnosti“. Díky celkovému společenskému uvolnění došlo k tzv. sňatkovému boomu, který byl doprovázen tzv. baby boomem. Mladí lidé vstupovali do manželství stále v nižším věku a stále ve vyšším počtu. Tato prorodinná orientace mladých lidí může být vysvětlena nejen jako reakce na obtížné podmínky za války, kdy byla řada párů nucena žít odděleně nebo sňatek odložit, ale také šlo v jisté míře i o snahu zapomenout na předchozí útrapy (Paloncyová 2009). Možný uvádí, že všechny tyto změny mají vesměs hluboké kořeny, ale právě v druhé polovině 20. století se zviditelnily (Možný 1999 a 2006).

V 60. letech však došlo k určitým změnám v životních strategiích. Vysvětlení příčin těchto změn se hledá ve společenském dění v Evropě v průběhu 60. let 20. století, kdy do něj začínají zasahovat mladí lidé narození v poválečném období. Tyto značně početné kohorty, které se odlišovaly mimořádným generačním sebevědomím, vnímají tradiční rodinu jako ideologický a utlačující koncept a samy mají pocit vlastní důležitosti a vlastní moci. Tyto generace navíc pod vlivem zpopularizované psychoanalýzy upouštějí od povinnosti poslouchat rodiče a cítit starší generace. Na rozdíl od jejich rodičů však vyrůstají v hmotném dostatku a nejsou zatíženy osobním traumatem válečné minulosti, mohou využívat rozšiřující se nabídky spotřebního zboží, služeb, cestování apod. a s rozvojem moderní antikoncepce se tyto dospívající děti staví proti zaběhnutým konvencím, a to i rodinným. Proto si tato nová generace začíná klást otázky týkající se základních společenských hodnot, stejně tak i smyslu rodiny, a odmítá normy, které prosazovala generace starší. Tyto náhlé a výrazné změny se projevují rychle a v závěru druhé poloviny dvacátého století se projevují ještě víc (Sullerotová 1998, Možný 1999 a 2006). Zatímco rodina tradiční i moderní byla základní buňkou společnosti, v době postmoderní rodiny se jí kvůli hluboké změně hodnot a společenské morálky stává jednotlivec (Sullerotová 1998). Stále intenzivnější prosazování individualismu však rodinu stále více oslabovalo.

V sociologické literatuře se s pojmem postmoderní rodina dále setkáváme v souvislosti s její identifikací. Jejími identifikátory jsou „hodnotová diskontinuita mezi rodiči a dětmi, plynoucí z větší hodnotové závislosti dětí na masmédiích nežli na rodičích, dále latentní nestabilita v párovém životě, jež se odráží ve vzestupu rozvodovosti a nesezdaného soužití a také systematická demolice konceptu rodinného hnízda nukleární rodiny v nové liberalizaci žen“ (Možný 1999, 201).

Proces změn rodiny a manželství, k nimž od 60. let 20. století docházelo a jež se týkaly zejména trendů v porodnosti a sňatečnosti, popsal nizozemský demograf van de Kaa. Nazval je druhým demografickým přechodem. Jednalo se podle něj o posun od manželství k nesezdanému soužití; dále o posun od antikoncepce jako prostředku ochrany před nechtěným těhotenstvím

k antikoncepci, která umožňuje volbu, zda dítě vůbec mít a kdy ho mít; posun od éry, v níž dítě bylo základem života rodičů (king-child with parents) k éře, kdy základem života je pár a jeho dítě (king-pair with a child); a také se jednalo o posun od uniformních forem rodin a domácností k formám pluralitním (van de Kaa 1987).

Možný doplňuje posuny charakterizované van de Kaa o některé další prokazatelné změny. Upozorňuje na to, že nově vznikající speciální instituce vyvlastnily rodině řadu jejích tradičních funkcí, takže rodině zůstala jen zábava a citové bezpečí, a také zmiňuje to, že díky ještě většímu nárůstu zaměstnanosti žen a důležitosti, kterou pro ně profesní kariéra má, dostávají obsah a povaha mužských a ženských rolí radikálně nový základ (Možný 2006).

Důvodem, který dal vzniknout postmoderní rodině, může být také to, že ženy během dvacátého století získaly značnou osobní, finanční a společenskou samostatnost a tím dostaly možnost volby. Rozšíření hormonální antikoncepce posílilo pozice ženy na úkor muže, protože jen samotná žena může rozhodovat o narození dítěte. Ženy tak paradoxně posílily své pozice v rodinné sféře, i když rozvíjející se feministické hnutí chtělo posílit pozice žen především ve sféře veřejné (Sullerotová 1998).

De Singly vysvětluje přechod moderní rodiny k rodině postmoderní tím, že se zvýraznily charakteristiky rodiny moderní, a to především co se týče vztahů. Rodina by měla přinést uspokojení každému členu rodiny a již není brána jako celek, ale každý člen je brán sám za sebe (de Singly 1999).

Mnohem častější vytváření partnerských svazků bez uzavření manželství, s tím spojený vzestup podílu dětí narozených mimo manželství, snižování průměrného počtu členů rodiny, to vše shledává Kučera jako novou rodinnou situaci (Kučera 1990b).

2.5 Modely evropské rodiny

Z hlediska skladby, způsobů formování a fungování evropské rodiny hovoří historičti demografové o jejím západoevropském a východoevropském typu. Na základě studia historických vzorců manželského chování v Evropě se v 60. letech 20. století John Hajnal pokusil o typologické odlišení dvou oblastí s rozdílným způsobem utváření rodiny v době preindustriální společnosti. Toto rozdělení bylo během 80. let ještě upřesněno. Hajnal zjistil, že linie dělicí od 16. století uvedené typy spojuje zhruba města Petrohrad a Terst. Tato tzv. Hajnalova linie probíhala především ve středoevropském prostoru přibližně na hranicích mezi Moravou a Slovenskem. Touto linií byla Evropa rozdělena na dvě části, v nichž bylo možné pozorovat odlišné sňatkové chování (Možný, Rabušic 1998).

Pro první, západoevropský typ, kam patřily země západní ale i severní Evropy, byl charakteristický relativně vysoký věk v době sňatku pro obě pohlaví (po 26. roce u mužů a po 23. roce u žen) a širší výskyt nukleární rodiny. Vysoký sňatkový věk byl důsledkem toho, že sňatek uzavírali jen lidé se zajištěným postavením. Novomanželé buď zakládali vlastní domácnost nebo převzali domácnost jednoho z rodičů. Bylo ale spíše zvykem, že mladí lidé si vydělávali na budoucí samostatné bydlení, což vedlo k zakládání rodin ve vyšším věku a docházelo tak i k tomu, že zůstával značný počet mužů i žen trvale svobodných. To, že určitá

část obyvatelstva zůstávala trvale svobodná, bylo také dáno tím, že sňatek v těchto zemích nebyl dostupný všem (Fialová 1998; Možný, Rabušic 1998).

Východoevropská rodina, k níž náležely i rodiny jižních území, se vyznačovala poněkud jiným sňatkovým chováním. Sňatek byl uzavírán v nižším věku (průměrně před dovršením 26 let u mužů a 21 let u žen), mezi manželi byly vyšší věkové rozdíly a po uzavření sňatku žili často v širší rodině, v jejímž čele stál její nejstarší člen. Šlo tedy o početné rodiny, v nichž žilo pohromadě více generací, příbuzní jak ze strany muže tak i ženy žili společně pod jednou střechou. Sňatek tak nebyl podmíněn ekonomickou nezávislostí jedince, a mohl proto být uzavírán již v nízkém věku, proto byly podíly osob celoživotně svobodných nízké (Fialová 1998; Možný, Rabušic 1998).

Horský ale i další historičtí demografové zdůrazňují, že jde spíše o ideálně typické rozlišení než o přírodní zákon, a očekává se určitá variabilita uvnitř obou typů rodin a existence tzv. „přechodných typů“ (Horský, Seligová 1997).

Kapitola 3

Manželství jako instituce

Tím, že se dva lidé rozhodnou uzavřít spolu sňatek a tím společně vstoupit do manželského svazku, získají práva a povinnosti, určité společenské postavení a je jim bez předsudků a nějakého omezení umožněno založit si rodinu a mít děti. Tím se dá vysvětlit, proč je manželství uzavíráno před zákonem a proč má stále svoji váhu. V nedávné době ale jako by manželství ztratilo svůj význam a lidé místo tohoto svazku vybírají soužití jiného typu. Důvodů, proč manželství s partnerem neuzavřít, je veliké množství, a dá se říci, že právě tyto důvody pak poukazují na určitý typ kohabitanace, ve které pár spolu žije. Proto budou zmíněny i tyto typy soužití, které manželství připomínají, ale nejsou legitimní. Také díky rozšíření těchto forem soužití, ve kterých spolu páry žijí, totiž dlouhodobě klesá počet nově uzavíraných manželství. Proto je jedním z cílů této práce zjistit, jaké důvody pokles počtu uzavíraných sňatků zapříčiňují a s čím jiným ještě tento pokles souvisí.

3.1 Instituce manželství

Manželství je všeobecně chápáno jako univerzální lidská instituce, která tvořila základ pro rodiny v průběhu celé historie. Zatímco tradice sňatkového obřadu, práva a povinnosti v manželství, způsob výběru partnera, počet partnerů a dokonce i právo a podmínky vstupu do manželství se mohou lišit v závislosti na dané kultuře, je manželství dlouhodobě z různých pohledů ať už právně, ekonomicky, sociálně, či nábožensky uznáváno obecně jako primární společenská instituce pro výchovu dětí.

Podle sociologického slovníku je manželství považováno za „obvykle společensky uznaný, legalizovaný sexuální vztah mezi dvěma nebo více partnery opačného pohlaví, o kterém se předpokládá, že se dříve nebo později stane základem rodiny“ (Velký sociologický slovník 1996, 590).

V současné době by manželství mělo plnit tři základní funkce. „Je to funkce sexuálního soužití, výchova dětí a vzájemná pomoc. V každém stádiu manželství některá z těchto funkcí převažuje, zatímco jiné jsou méně důležité“ (Choděra 2002, 11).

Zatímco dnes tedy manželství slouží především k založení rodiny a výchově dětí, dříve podle de Singlyho mezi základní cíle patřilo propojení sociálních vztahů a stmelování rodin. Uzavření sňatku se tedy netýkalo pouze muže a ženy, ale i původní rodiny obou manželů.

Tvořila se zde síť nových příbuzenských vztahů, které daly vzniknout nové rodině (de Singly 1999).

Naproti tomu v současné době svazek dvou lidí nemusí vzniknout manželstvím. Současná tolerance společnosti k jiným formám partnerského svazku než je manželství již nedává uzavření manželství a založení rodiny do tak těsného svazku. Stále častěji se ve skutečnosti setkáváme s dalšími formami partnerského soužití, jako jsou například nesezdaná soužití neboli faktická manželství, kdy spolu muž a žena bydlí a hospodaří v jedné domácnosti, mohou společně vychovávat děti, ale nevstoupili z různých důvodů do manželství. Dalším typem jsou např. předmanželská soužití, kdy se pár nachází ve stavu „chození či namlouvání“ (Chaloupková, Šalamounová 2007). Dále se rozšiřuje výskyt nových typů soužití jako jsou registrovaná partnerství, LAT – living apart together neboli společné oddělené žití, které znamená „párový heterosexuální vztah, ve kterém si oba zachovávají vlastní domácnost a bydlí odděleně, ale deklarují se jako stabilní pár“ (Možný 2006, 283), a také tzv. „čistý vztah“, který se pokusil popsat Anthony Giddens. „Jedná se o vztah, který trvá pouze tak dlouho, dokud oběma partnerům takové soužití vyhovuje. Není udržován z povinnosti nebo kvůli jiným sociálním závazkům. „Čistý vztah, nemá sloužit k poskytování základní jistoty, protože v moderní společnosti se jedinci nemohou spoléhat na druhé“ (Giddens 1997, cit. podle Očadlíková 2009, s. 11). Tyto nové formy soužití nahrazují tradiční manželství. Chaloupková zdůrazňuje, že během posledního století nedošlo jen k přechodu k různým formám partnerského soužití, ale i samotné manželství prošlo obrovským vývojem (Chaloupková, Šalamounová 2007). Stejného názoru je i Guggenbühl-Craig, který tvrdí, že „manželství ve své západoevropské podobě je sociální institucí procházející neustálými změnami. Je výsledkem dlouhého historického vývoje a permanentně se měnících filozofických, náboženských, politických, sociálních a hospodářských představ a vztahů“ (Guggenbühl-Craig, 2001, s. 31). Rozdíly mezi tradičním a moderním manželstvím budou dále vysvětleny v následujících částech práce.

3.2 Tradiční manželství

Vysvětlení tradičního manželství spočívá především v popisu rozdělení práv a povinností mezi manželi. Očadlíková ve své práci tvrdí, že společné stolování, manželská postel a dělba práce tvořily základ tradičního pojetí vztahu. V tomto typu manželství je hlavou rodiny muž, jehož rozhodnutí všichni ostatní členové rodiny musejí respektovat, sám ekonomicky zaopatřuje rodinu a spravuje společný majetek. Žena zůstává doma a je zodpovědná za chod domácnosti a péči o děti (Očadlíková 2009).

Tento typ manželství převládal především v období od 19. století do 60. let 20. století, kdy nástup industrialismu a rozšiřování urbanismu umožnily větší dostupnost sňatků. Jak se totiž dozvídáme ze studie Horského *Rodina našich předků*, tak sňatek nebyl v minulosti vůbec samozřejmou záležitostí. Tento názor platí především pro preindustriální společnost západní a střední Evropy. Autor dokonce uvádí, že se objevují názory, že v této době byl sňatek spíše privilegium. Oženit se směl muž, který byl schopen zajistit podmínky pro budoucí rodinný život, a to tím, že byl buďto dědic nemovitosti a nebo si musel zajistit svoji vlastní živnost. Naopak

v jihovýchodní a východní Evropě nebylo podmíněně vyžadováno, „aby k sňatku přistupovali pouze lidé existenčně již samostatní a zajištění. Sňatek tak zde byl v zásadě dostupnější“ (Horský, Seligová 1997, 78). Autor dále vysvětluje, že kromě ekonomických překážek bránily sňatku také demografické či administrativní důvody. Mohlo se stát, že v blízkém okolí se nenacházel žádný volný partner vhodného věku. Rovněž administrativní opatření pro utužení poddanství nejen v českých zemích přispělo k tomu, že sňatek podléhal vrchnostenskému souhlasu a stal se tak méně dostupným (Horský, Seligová 1997).

V závěru této části by mělo být ještě zmíněno to, že z pohledu sociologického můžeme rozlišit dva typy výběru manžela a manželky, a to právě tradiční a moderní. Katrňák říká, že „tradiční výběr je vysvětlitelný zájmem širší rodiny a ekonomickými ohledy. Lásky, náklonnosti a osobní sympatie partnerů tuto volbu mohou doprovázet, i když nutně nemusejí.“ (Katrňák 2008, 24). Moderní výběr je výsledkem emocionální náklonnosti obou aktérů sňatku.

3.3 Moderní manželství

Moderní manželství je v dnešní době založeno především na lásce, vzájemné náklonnosti a osobních sympatiích a výběr partnera záleží pouze na jedinci, nikoli na jeho rodičích, jak tomu bylo v převážných případech u manželství tradičního. Podle Katrňáka se na ekonomickém zajištění domácnosti začínají podílet oba partneři – muž už není výhradním živitelem rodiny a do práce chodí i žena, a zároveň veškeré domácí práce nejsou jen záležitostí ženy, ale podle svých schopností se zapojuje i muž. Rodinné role a činnosti spojené s chodem domácnosti se tak staly vzhledem k pohlaví vyváženějšími. Manželé nejen dohromady rozhodují, vzájemně si při každodenních činnostech pomáhají, tráví také dohromady, při společných aktivitách, svůj volný čas (Katrňák 2008).

Možný zas vysvětluje rozdíl mezi tradičním a moderním manželstvím tím, že „základní kvalitou tradičně chápáné manželské lásky byla její nepomíjející“ (Možný 1990, 77). Lásky nemusela být předpokladem nezrušitelného závazku, který si manželé při obřadu slíbili. Proto tato manželství, která nebyla založená na citech či sexuální přitažlivosti, které mohou časem vyprchat, trvala celý život. Moderní manželství založené naopak především na lásce nelze v tomto směru považovat za perspektivnější a očekávat, že vydrží věčně, protože city se mohou měnit každým dnem (Možný 1990).

Matoušek shledává rozdíly v tom, že sňatky přestaly být určovány jinými zájmy než přáním snoubenců žít společně. Dalším rozdílem je to, že muž přestal být jediným živitelem rodiny, a tím rodina ztratila pevný společenský statut daný povoláním muže. Výchovnou funkci si rodina zachovala jen vůči nejmenším dětem (Matoušek 1993).

Jak vyplývá z předchozího, manželství prošlo během 20. století velikými změnami. Změnil se však i pohled na samotné manželství a důvody, které k tomu vedou, budou vysvětleny v následující části práce.

Kapitola 4

Sňatečnost

Sňatečnost je jedním z demografických procesů, který studuje zakládání manželství na základě zákonem daných podmínek. Demografický slovník vysvětluje studium sňatečnosti jako studium, které se „zabývá četností vzniku manželství nebo svazků mezi osobami opačného pohlaví, které vznikají na základě zákona nebo zvykových tradic, a charakteristikami těchto osob do těchto svazků vstupujících“ (Pavlík, Kalibová 2005, 77). Sňatek je tedy demografickou událostí, která se v průběhu života jedince může opakovat a ke které na druhé straně nemusí vůbec dojít. Zároveň s tím, jak sňatečnost působí na skladbu obyvatelstva podle rodinného stavu a tím i na další její charakteristiky, je sama ovlivňována ostatními demografickými procesy – porodnost, úmrtnost a migrace mají vliv na velikost a pohlavně-věkovou strukturu sňatkuschopné populace (sňatkový trh), stejně tak rozvodovost působí na intenzitu opakovaných sňatků. Z úzce demografického hlediska tedy ovlivňují okamžitou úroveň sňatečnosti v zásadě dva faktory, a to věková skladba sňatkuschopného obyvatelstva a intenzita sňatečnosti potenciálních snoubenců (Fialová 1996). Vedle demografických událostí působí na sňatečnost i jiné faktory. Jedná se zejména o faktory sociální a kulturní, ekonomické a faktory politické a historické povahy. Sňatkové chování obyvatel daného státu je pak výsledkem interakce těchto faktorů.

4.1 Vývoj sňatečnosti v Evropě

Mohlo by se zdát, že evropské populace budou mít díky svému dlouhému společnému historickému vývoji a společným kulturním tradicím podobné či dokonce stejné sňatkové chování. Již v úvodu však bylo naznačeno, že tomu tak zdaleka není a že v Evropě existují a existovaly značné rozdíly jak v celkové úrovni sňatečnosti, tak v časování vstupu do prvního manželství (mužů i žen), a v neposlední řadě i v intenzitě opakovaných sňatků, které ale nejsou předmětem výzkumu.

4.1.1 Vývoj od konce druhé světové války do roku 1975

Období od konce druhé světové války až do počátku 60. let bylo z hlediska sňatečnosti obdobím jakéhosi sbližování západní a východní Evropy. Již v meziválečném období poklesl průměrný věk při prvním sňatku v řadě západoevropských zemí a tento trend byl po druhé

světové válce ještě více urychlen. „Hajnalovo rozdělení Evropy z počátku 20. století podle pomyslné linie Terst – Sankt Peterburg (západoevropský model nízké a pozdní sňatečnosti, východoevropský model vysoké a časně sňatečnosti) bylo do konce 60. let nahrazeno jednotným modelem vysoké úrovně sňatečnosti“ (Kocourková 1998, s. 250). V západoevropských zemích nastal tzv. „zlatý věk rodiny“, kdy mladí lidé vstupovali do manželství s vyšší intenzitou než dříve. Vysvětlením tohoto jevu může být tehdejší příznivá ekonomická situace v západní části Evropy. V některých zemích východní Evropy byl pokles průměrného věku žen při sňatku ještě výraznější než v zemích západoevropských.

Od poloviny 60. let však dochází mezi západními a východními státy Evropy k postupné diferenciaci ve sňatkovém chování obyvatelstva. Ačkoliv životní úroveň obyvatel Evropy stoupala, ekonomika rostla, koloniální války skončily a téměř po celé oblasti byla plná zaměstnanost, nastal přesto v západní Evropě obrat v dosavadním vývoji sňatkového chování, a to jinak než by se dalo očekávat (Sullerotová 1998). Nastala totiž změna demografického chování, která bývá často označována jako tzv. druhý demografický přechod. Mladí lidé začali preferovat různé formy nesezdaných soužití na úkor manželství a založení rodiny přestalo být podmíněné manželstvím. Tím se postupně zvyšoval podíl dětí narozených mimo manželství. V zemích západní Evropy se také postupně zvýšil průměrný věk při prvním sňatku, lidé odkládali uzavření manželství do pozdějšího věku. Jako první poklesly ukazatele sňatečnosti ve skandinávských zemích, později se připojila západní a poté i jižní Evropa. Ve východních zemích Evropy došlo v této době spíše ke stabilizaci sňatečnosti na vysoké úrovni. Charakteristický pro tyto země byl také nízký průměrný věk vstupu do manželství a vysoké hodnoty úhrnné sňatečnosti vypovídaly o tom, že manželství uzavřou téměř všichni. Příčin tohoto sňatkového chování v socialistických státech východní Evropy bylo několik. Např. chyběly příležitosti pro sebeuplatnění a individuální projevy. Manželství bylo navíc ekonomicky výhodnější než svobodný stav či kohabitace. Vysoká sňatečnost byla také podmíněná tím, že sňatek byl jednou z možností jak legitimizovat mimomanželská početí, která byla kvůli nedostatku kvalitní antikoncepce velmi běžná (Rychtaříková 1992; Populační vývoj ČR 1996; Kaplanová 2007). Tento model „odpovídal životnímu způsobu, k němuž státy reálného socialismu své občany vedly mimo jiné ve snaze zajistit alespoň prostou reprodukci obyvatelstva, doložit tím příznivý společenský vývoj, a zároveň do budoucna udržet růst počtu praceschopného obyvatelstva a také počty budoucích vojáků“ (Fialová a kol. 2000, s. 10-11). Manželství tedy bylo podporováno celou řadou vládních opatření, jež měla zajistit základní sociální jistoty, mezi které patří plná zaměstnanost a dostupnost bydlení. „Až do konce 80. let existovaly mezi evropskými státy velké rozdíly v úrovni sňatečnosti a politická hranice mezi „kapitalistickou,, a „socialistickou“ Evropou v podstatě odpovídala rozhraní mezi nízkou a vysokou úrovní sňatečnosti“ (Populační vývoj ČR 1996, 68).

4.1.2 Vývoj od roku 1975 do roku 2004

Koncem 70. let 20. století se v západní Evropě stále snižovala intenzita sňatečnosti, avšak tento pokles se již značně zpomalil, neboť docházelo k přesunu uzavírání sňatků do ještě vyššího věku. K výraznému nárůstu průměrného věku při prvním sňatku došlo během 80. let především v severních státech Evropy. Dokonce bylo možno v druhé polovině 80. let v západní a severní

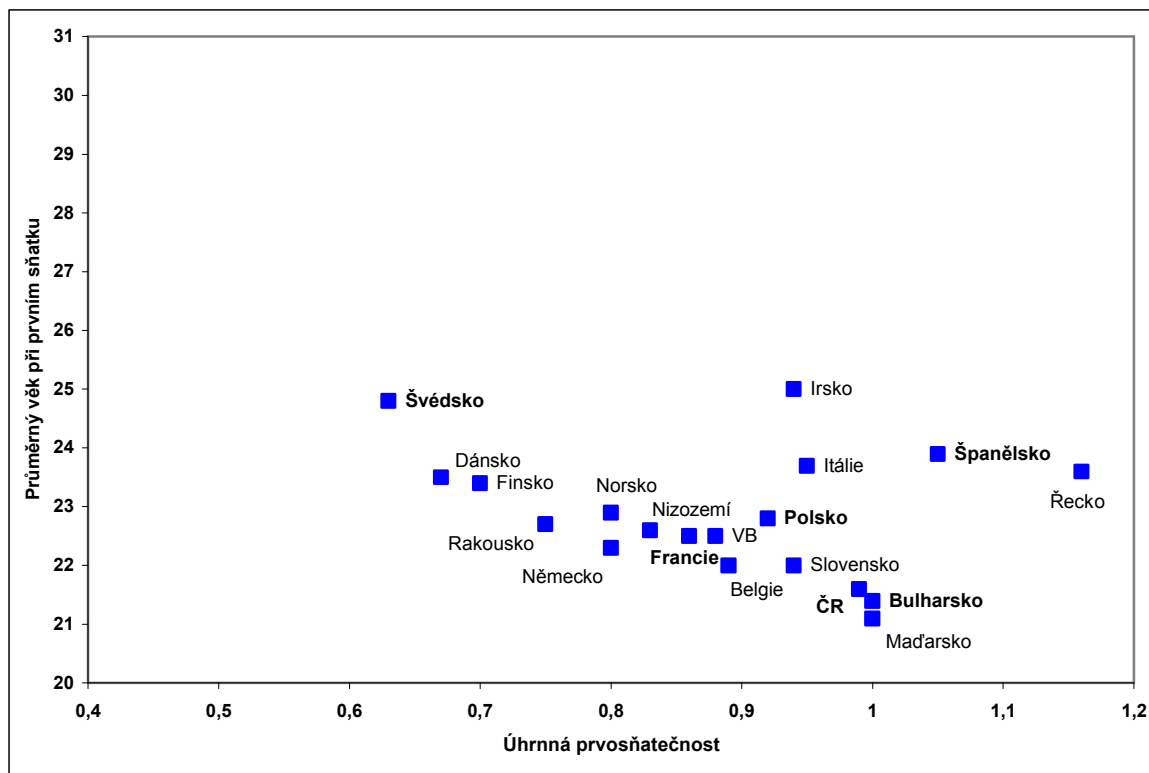
Evropě pozorovat opačný krátkodobý trend slabého zvýšení intenzity sňatečnosti (PV 2001). Ve státech jižní Evropy došlo také ke zvýšení intenzity sňatečnosti, ale pouze k mírnému (RDD 1993). Nadále se rozšiřovaly různé formy soužití na úkor manželství – nesezdaná soužití, partnerská soužití bez společné domácnosti apod. Faktorů, které zapříčinily vznik a rozvíjení těchto změn, byla celá řada a patří mezi ně například změny v hodnotové orientaci, masové rozšíření antikoncepce a celkové uvolnění společenského vnímání spolu s postavením jednotlivce z hlediska jeho rodinného stavu.

V zemích východní Evropy nastaly změny až ke konci 80. let v souvislosti s pádem komunistického režimu. Tato výrazná politická změna dala vzniknout změnám společensko-ekonomickým a ty dále ovlivnily sňatkové chování obyvatelstva těchto států. Na počátku 90. let „došlo ve většině zemí východní Evropy k prudkému poklesu hodnot sňatečnosti a jejich přiblížení k úrovni zemí západoevropských“ (Dvořáková 2000, 255). Během 90. let tedy pro východní oblasti přestala být charakteristická univerzální sňatečnost, avšak doposud přetrvával relativně nižší věk při vstupu do manželství (PV 2001).

V roce 2004 vykazovalo nejnižší hodnotu úhrnné prvosňatečnosti Maďarsko (45 %), Belgie (47 %) a Česko (48 %), které měly hodnoty nižší než 50 %. K zemím s úrovní úhrnné sňatečnosti v rozpětí 50 – 60 % patřila převážná většina evropských zemí. Hodnot vyšších než 60 % bylo dosaženo pouze ve Finsku (68 %) a Řecku (68 %) a vůbec nejvyšší úhrnná prvosňatečnost byla v Dánsku (75 %). Ve stejném roce mělo nejnižší hodnotu průměrného věku svobodných nevěst Polsko (24,7 let) a Bulharsko (24,9 let). Naopak v Dánsku (30,4 let) a Švédsku (30,8 let) uzavíraly svobodné ženy sňatek v nejvyšším věku. Nejčastěji se v Evropě dívky poprvé vdávaly mezi 28. a 29. rokem života.

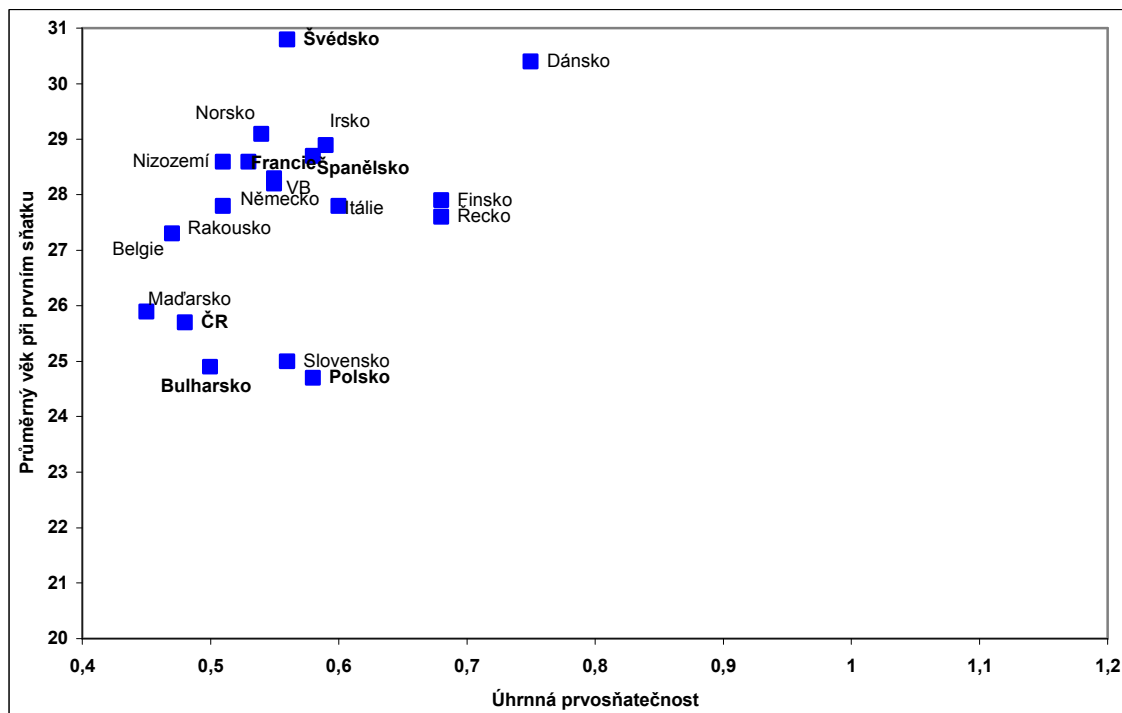
Během let 1975 a 2004 se změnily hodnoty úhrnné prvosňatečnosti a průměrného věku při prvním sňatku žen v jednotlivých státech Evropy poněkud odlišně (obr. č. 1 a 2). Na první pohled je patrné snížení intenzity sňatečnosti a posun prvního sňatku do vyššího věku, a to ve všech zemích. V roce 1975 byla vyšší úps a nízký věk při sňatku charakteristický pro státy východní a střední Evropy, kde byl sňatek, jak již bylo zmíněno, zpravidla jedinou možností realizace a také možností jak legitimizovat mimomanželsky počaté děti. Naopak ve státech především severní a západní Evropy dosahovala úps nižších hodnot a věk při sňatku byl vyšší. V této době totiž probíhal v těchto zemích druhý demografický přechod. Ve státech jižní Evropy byly vyšší jak úps tak průměrný věk při sňatku. V roce 2004 se postavení států poněkud změnilo. Stále je vidět specifické rozložení států severní Evropy, charakterizovaných vysokým věkem při sňatku, ale hodnoty úps tam již nejsou nejvyšší v Evropě. Státy západní a jižní Evropy tvoří střed, neboť mají střední hodnoty úps i průměrného věku. I v tomto roce státy střední a východní Evropy opět tvoří skupinu se stejně nízkým věkem při sňatku, rozdíl mezi rokem 1975 je ale takový, že tyto státy mají hodnoty úps stejně nízké a v některých případech dokonce i nižší než státy severní a západní Evropy.

Obr. č. 1 – Evropské země podle úhrnné prvosňatečnosti žen a průměrného věku při prvním sňatku, 1975

Zdroj: RDD 1998

Obr. č. 2 – Evropské země podle úhrnné prvosňatečnosti žen a průměrného věku při prvním sňatku, 2004

Zdroj: RDD 2005

Poznámka: U Belgie, Řecka a Velké Británie jsou použity data za rok 2003

Z hlediska variability mezi státy se změnily hodnoty mezi roky 1975 a 2004, ale nikoliv výrazně. V prvním roce byla variabilita úhrnné prvosňatečnosti přes 15 %, během let se snížila na 13 %. U variability průměrného věku bylo zaznamenáno zvýšení – v roce 1975 byla 4,5 %, v roce 2004 pak 6,1 %.

4.2 Faktory ovlivňující intenzitu sňatečnosti

Sňatkové chování úzce souvisí s tradicemi, kulturními zvyklostmi a morálními normami, a proto se jednotlivé země v tomto typu chování liší v závislosti na odlišnosti těchto parametrů. Stejně tak je „rodinné chování do jisté míry závislé na sociálně-ekonomických podmínkách a kulturních tradicích, na míře religiozity, ale i na legislativě jednotlivých zemí“ (Dvořáková 2000, s. 255). V některých zemích hraje roli i určitý daňový systém, který posuzuje společné příjmy manželů jinak než příjmy jednotlivců. Dalšími faktory mohou být faktory sociální a kulturní, které se týkají změn v postojích a názorech, a také faktory náhlé, kterými jsou například nečekané události, katastrofy apod.

Nejzákladnější a nejvýznamnější faktory zde budou rozčleněny do čtyř skupin, a to na sociální a kulturní faktory, ekonomické faktory, politické a historické faktory a ostatní. Do poslední skupiny patří důležité faktory, které by sice neměly být opomenuty, ale které nejdou do jednotlivých skupin vhodně zařadit.

4.2.1 Sociální a kulturní faktory

Socio-kulturní faktory determinující sňatkové a rodinné chování budeme uvažovat jako širokou oblast hodnot a norem, která je spojená jednak s rodinným životem a vztahem partnerů, a stejně tak je spojená s individuálními ambicemi, seberealizací a uplatněním schopností (Kuchařová, Tuček 1999).

Náhlé a výrazné změny, které v rodinném chování nastaly koncem 60. let v zemích severní a západní Evropy a v 90. letech minulého století v zemích střední a východní Evropy, daly vzniknout novým sociologickým teoriím. Hamplová poukazuje na rozdělení přístupů ke změnám ve sňatečnosti do dvou skupin, a to na normativní přístup a aplikaci teorie racionální volby. Zatímco normativní přístup poukazuje na posun v hodnotách a preferencích, teorie racionální volby zdůrazňuje změnu objektivních podmínek (Hamplová 2006).

Normativní teorie tedy zdůrazňuje význam hodnot a preferencí v lidském chování, a proto změny rodinného života přisuzují posunu v hodnotách, aspiracích a očekáváních. K hlavním zastáncům této teorie patří Ronald Inglehart, který vysvětluje, že došlo k přesunu od materialistických hodnot, které se vztahují k blahobytu a bezpečí, na hodnoty post-materialistické související s kvalitou života. Mladá generace díky rozvoji sociálního státu pak může klást větší důraz na nezávislost, seberealizaci a sebevyjádření, a proto se zvyšuje počet nesezdaných soužití, která s sebou nesou méně závazků než manželství (Hamplová 2003).

Mezi normativní teorie patří i koncepce tzv. druhého demografického přechodu, jejíž základy vyslovili Dirk van de Kaa a Ron Lesthaeghe, kteří se inspirovali Inglehartovou teorií. Tento termín byl použit pro vysvětlení velké proměny demografického chování, kterou

zaznamenala nejprve západní Evropa, a to již od 60. let dvacátého století. Autoři tak tematizují novou fázi ve vývoji evropské demografické historie. Hlavní příčina změny je připisována dramatickému posunu v normách a postojích populací. Především jde o nárůst individualismu, kdy jedinci začínají klást důraz na sebenaplnění a na svá práva. Lesthaeghe říká, že jedinec přestal považovat mravní, sociální i kulturní normy za dané a místo jejich dodržování začal prosazovat svá práva, která mu umožňují svobodné rozhodování a uskutečnění svobodné volby (Lesthaeghe 1995).

Druhý demografický přechod má podle van de Kaa několik po sobě následujících fází, kdy v každé z nich dochází k postupné proměně jednotlivých demografických jevů. Zde jsou podrobněji zmíněny jen změny týkající se sňatkového chování. První fáze podle van de Kaa souvisí s poklesem úhrnné plodnosti, další se snížením počtu porodů dětí vyššího pořadí, ve třetí se *snižoval počet předmanželských koncepcí a počet sňatků vynucených z důvodu těhotenství nevěsty*, ve čtvrté fázi *průměrný věk v době prvního sňatku ještě klesal*, dále se *prodlužoval interval mezi sňatkem a prvním porodem* a začal se snižovat počet dětí, které se jedné ženě narodí, v šesté fázi se začala zvyšovat rozvodovost, v sedmé fázi *lidé začali odkládat uzavření sňatku a sňatek začal být nahrazován nesezdaným soužitím a zvýšil se průměrný věk v době prvního sňatku*, během osmé fáze se *nesezdané soužití stalo ještě více populárnější, současně se zvýšil podíl dětí narozených před uzavřením sňatku*. Devátá fáze souvisela díky lepší možnosti antikoncepce se snížením nechtěných otěhotnění, během desáté fáze se *nesezdané soužití stále více rozšiřovalo, a to především u rozvedených či ovdovělých osob*, v jedenácté fázi podle van de Kaa byly *kohabitanace ještě více považovány za alternativu k manželství a zvýšil se tím počet dětí narozených mimo manželství*, během dvanácté fáze se úhrnná plodnost stabilizovala na nízké úrovni, ve třinácté fázi se plodnost začínala mírně zvyšovat v důsledku reprodukce žen, které porod odkládaly, čtrnáctou fázi lze charakterizovat zvyšující se dobrovolnou bezdětností a poslední patnáctou úrovní plodnosti pod hranici prosté reprodukce (van de Kaa 1997, cit. podle Rabušic 2001). Jednotlivé fáze odrážejí nový životní styl mladých lidí. Sám van de Kaa však uznává, že tyto fáze nemusely proběhnout ve všech zemích přesně v jím uvedené posloupnosti a že se jedná pouze o model. Stále se rozšiřující efektivní antikoncepce umožnila ženám i mužům žít jiným způsobem života, než byl ten dosavadní, a spolu s individualizací života začalo docházet k dobrovolné bezdětnosti. Díky všem změnám, které nastaly, se změnil i pohled na manželství a rodinu. Sňatek, který kdysi býval výrazným bodem životní dráhy téměř každého jedince a který dával status dospělosti a nezávislosti na rodičích, ztratil svůj původní smysl. U sňatkového chování jsou tedy nejdůležitějšími popisovanými změnami související s DDP odkládání sňatků do vyššího věku, snižující se intenzita sňatečnosti, rozšíření kohabitanace a celková pluralizace rodinných forem.

Do skupiny normativních teorií lze také přiřadit teorii Antony Giddense, který tvrdí, že ve společnosti se změnilы samy principy, na nichž se vztahy zakládají, a dochází tak k přesunu od romantické lásky k „čistému vztahu“, který byl již popsán v kapitole 3. V tomto vztahu totiž již nejde o to, najít toho pravého partnera, ale o samotnou emocionální vazbu (Hamplová 2003).

Normativní teorie tedy poukazují na posun v hodnotách, ke kterému došlo v druhé polovině 20. století, a předpokládají, že se změnilы cíle, o které lidé usilují.

Teorie racionální volby zas věnují pozornost objektivním podmínkám bez ohledu na to, jaké hodnoty člověk zastává, a vysvětlení změn nejčastěji hledají ve změnách pracovního trhu nebo v relativní velikosti jednotlivých kohort. Stejně jako u teorií normativních se předpokládá, že lidé jsou zaměřeni na nějaký cíl, rozdíl je ale v tom, že se lidé soustředí na způsoby, jak cíle dosáhnout, a ignorují tak samotný cíl, k němuž chtějí dospět. Určující také je, do jaké míry si člověk může svobodně určovat své priority a jakým způsobem organizovat čas, tedy z jakých možností může volit. Jednou z nejznámějších teorií racionální volby je teorie Garyho S. Beckera, jejíž koncepce je založena na sňatkovém trhu a předpokladu, že každý člověk se snaží najít si co nejideálnějšího partnera, se kterým bude moci maximalizovat svůj užitek. Autor této teorie také vysvětluje, že lidé do manželství vstupují, pokud v něm získají větší užitek, než kterého by dosáhli jako svobodní (Hamplová 2003).

4.2.2 Ekonomické faktory

Výkyvy v dlouhodobých trendech vývoje sňatečnosti bývají vysvětlovány také působením ekonomických faktorů. Právě ekonomické faktory, které svým způsobem do jisté míry podmiňují demografické chování obecně, jsou důsledkem makroekonomických podmínek – např. zvýšení prosperity či růst HDP může přispět ke zvýšení počtu sňatků nebo narozených dětí. Tyto podmínky jsou určující zejména pro míru zaměstnanosti a pro růst životní úrovně a také pro vytváření pozitivních očekávání, jež se mohou odrazit právě vyšší sňatečností či porodností. Dalším ekonomickým faktorem může být sociální a rodinná politika v jednotlivých zemích (podrobněji v oddílu politické faktory). Stejným způsobem mohou ovlivňovat sňatkové chování modernizace a nové technologie. Naopak růst životních nákladů spolu s růstem sociální a ekonomické nejistoty může mít na sňatečnost vliv nepříznivý.

4.2.3 Politické a historické faktory

Politickými faktory, jež mají také vliv na úroveň sňatečnosti, jsou například charakter politického režimu a uspořádání dané země a s tím související státní či populační politika. Populační politiku lze chápat v užším či širším smyslu. V širším vymezení pak zahrnuje všechna opatření státu, která mají nějaký vliv na populační vývoj. Spadají sem opatření, přijatá např. ke zvyšování životní úrovně, ke zlepšení pracovních podmínek, a to zejména žen, k ochraně životního prostředí, ke zlepšení služeb apod. V užším vymezení pak zahrnuje opatření, přijatá výhradně za účelem ovlivnění demografické reprodukce. Zde se pak dá hovořit o demografické politice, která je zaměřena na všechny demografické procesy včetně sňatečnosti. Opatření, která mají působit na změnu populačního vývoje či jeho jednotlivých složek, mohou být ekonomická, právně administrativní nebo morálně psychologická. Podle jejich formy se pak dají rozlišovat opatření peněžní, naturální, individuální, celospolečenské apod. (Kalibová 2001).

Podle Pavlíka by měla rodinná politika představovat prostředek k dosažení populačního optima neboli k dosažení rovnováhy demografických procesů v závislosti na ekonomické a politické situaci (Pavlík a kol. 1986). Za rodinnou politiku se z hlediska rodiny mohou považovat různé typy příspěvků, směřované ke zlepšení ekonomické situace rodin s dětmi, ale mohou to být i opatření usnadňující výchovu dětí. Rodinná politika může umožnit ženám snazší volbu, zda se plně věnovat svému dítěti či zkombinovat péči o dítě s pracovním úvazkem. Může

také vhodně podporovat manželské svazky, např. výhodnějším společným zdaněním manželů, novomanželskými půjčkami a příspěvky na bydlení a domácnost pro manželské páry. Opakem ale může být taková politika, která podporuje svobodné matky nebo vytváří prostředí, v němž je pro pár ekonomicky výhodnější žít bez uzavření manželství. Tyto faktory mohou ovlivňovat rozhodování jednotlivých párů, zda manželství uzavřít a v jakém věku.

Dalším faktorem ovlivňující sňatkové chování je dostupnost bydlení a bytová politika. Pokud stát podporuje výstavbu nových bytů, může to ovlivnit případné rozhodnutí páru o uzavření manželství, aby mohl bydlet odděleně od rodičů či v přijatelnějších podmínkách. Nemožnost zajistit si v dohledné době uspokojivé bydlení bylo určitě svým způsobem jedním z důvodů výrazného poklesu sňatečnosti v České republice v 90. letech (Fialová a kol. 1995). Můžeme se také setkat s přidělováním státních či městských bytů přednostně manželskému páru. Stát také může poskytovat výhodné stavební spoření jako podporu mladých rodin.

Historickými faktory pak mohou být zejména důležité historické události a zlomy ve společenském vývoji, které značným způsobem zasáhly do života obyvatelstva. V Evropě byly takovými událostmi v 20. století např. obě světové války, celosvětové ekonomické krize či rozpad východního bloku.

4.2.4 Ostatní faktory

Dalšími významnými faktory, které by však nebylo vhodné zařadit do předchozího rozdělení, jsou například také úroveň vzdělání žen a jejich ekonomická aktivita. Vzdělanost, ať už žen či mužů, má na sňatkové chování dvojí vliv. První vyplývá z prodlužování doby studia, což obvykle prodlužuje ekonomickou závislost mladých lidí a také posunuje životní rozhodnutí do vyššího věku. Druhým vlivem může být změna hodnot při dosažení určitého stupně vzdělání a s tím související možnost uplatnění – s vyšším vzděláním totiž stoupá možnost uplatnění na pracovním trhu. Výsledkem společného působení tedy může být odklad založení rodiny do pozdějšího věku či odmítnutí manželství.

Dalším faktorem je i ekonomická aktivita žen. Participace na trhu práce může pro ženy znamenat určitou nezávislost a realizaci životních ambicí. Protože se tyto možnosti zvyšují s vyšším stupněm vzdělání, ovlivňuje růst vzdělanosti úroveň sňatečnosti zvláště žen.

Významným faktorem, který ovlivňuje uzavírání manželství, je také používání antikoncepce. Rozšíření moderní antikoncepce mělo přímý vliv na změny sexuálního chování a také na rozšíření kohabitací a zrušilo vztah mezi sexem a manželstvím. Metody antikoncepce dávají v současnosti ženám možnost volby, kdy a zda vůbec mít děti. Proto se snížil počet sňatků uzavřených kvůli těhotenství partnerky a zároveň se tím posunulo uzavírání sňatků do vyššího věku (Rabušic 2001).

Kapitola 5

Sňatečnost ve vybraných zemích

Důvody pro výběr států pro komparaci sňatkového chování jejich obyvatel byly již naznačeny v úvodu práce. Z každé skupiny zemí, které jsou rozdělené podle toho, zda obyvatelé daného státu vstupují do manželství s větší či menší intenzitou a zda se je sňatek spíše v časném či pozdním věku, byla vybrána jedna země. Konkrétní volba byla dále podmíněna dostupností dat a také tím, zda v těchto zemích proběhlo v 90. letech výběrové šetření Fertility and Family Surveys, které umožňuje detailnější analýzu sňatkového chování. Jedinou ze sledovaných zemí, kde se toto šetření neuskutečnilo, je Bulharsko.

5.1 Vývoj sňatečnosti ve vybraných zemích před rokem 1975

Tato část práce je zaměřena na konkrétní vývoj sňatečnosti v jednotlivých zemích, a to před rokem 1975. Protože všechny země byly vybrány tak, aby byly svým způsobem charakteristické pro určitý typ sňatkového chování, následuje stručný popis nedávného vývoje tohoto demografického procesu.

Bulharsko bylo tradičně zemí s univerzální sňatečností, neboť pouze dvě procenta lidí do věku 50 let neuzavřelo manželství, a patřilo k zemím s vysokou úrovní sňatečnosti. Podíl svobodných osob ve věku 25-29 let byl jeden z nejnižších v Evropě – v roce 1960 bylo v tomto věku pouze 10 % žen svobodných. V 60. letech zde byla intenzita sňatečnosti vysoká stejně jako v ostatních zemích Evropy, ale průměrný věk žen při sňatku dosahoval téměř nejnižších hodnot v porovnání s ostatními zeměmi.

Česko v rámci Československé socialistické republiky se v poválečném období vyznačovalo typickým vzorcem sňatkového chování východní Evropy s nízkým věkem při vstupu do manželství a vysokým podílem osob, které alespoň jednou za svůj život uzavřely manželství. Podíl vdaných žen a ženatých mužů ve věku 20 – 24 let byl vyšší než v zemích západní Evropy. To samé platí pro průměrný věk při sňatku, který byl nižší než evropský průměr. Míra sňatečnosti byla vysoká a uzavírání sňatků by se dalo charakterizovat jako časně a časté. Intenzita sňatečnosti zde byla vysoká až na období 50. a 60. let, kdy lidé odkládali sňatek do pozdějšího věku a míra sňatečnosti tak byla nižší (Rothenbacher 2005, RDD 1998). Na počátku 70. let došlo k náhlému zvýšení intenzity sňatečnosti, což bylo důsledkem tehdy

přijatých propopulačních opatření a tudíž projevem příznivého populačního klimatu. Pro sňatečnost mělo zásadní význam oživení bytové výstavby – počet bytů se během let 1965 a 1975 zvýšil téměř dvojnásobně. Byl tak vytvořen materiální předpoklad pro vznik nových manželských svazků (Vereš 1991).

Francie je podle Rothenbachera státem s čistě západním vzorcem manželského chování. Průměrný věk při prvním sňatku žen byl tradičně vysoký (muži 26,1 let; ženy 23,5 let) a podíl vdaných žen ve věkové skupině 20-24 let byl před rokem 1945 nízký, avšak po válce vzrostl. Stejně tak tomu bylo u průměrného věku mužů a podílu ženatých mužů. Během 60. a 70. let 20. století, kdy podle Rothenbachera probíhal ve Francii tzv. „sňatkový boom“, průměrný věk při prvním sňatku výrazně poklesl, a to na 22,4 let u žen v letech 1967–1974, avšak tento trend neproběhl ve Francii tak silně jako u ostatních západoevropských zemích. Nízká celková sňatečnost je vysvětlována tím, že ve Francii je tradičně vysoký podíl svobodných ve vyšším věku.

Pro Polsko byl typický nízký věk při sňatku a nízký počet osob, které za svůj život ani jednou neuzavřely manželství. Tím se Polsko zařazuje mezi státy východního modelu sňatečnosti. Po druhé světové válce byl podíl vdaných žen ve věku 20 – 24 let vyšší než 50 %, pro muže to bylo méně než 30 %. Průměrný věk žen při sňatku se pohyboval v rozmezí 22 a 23 let a byl nižší než západoevropský průměr. To vysvětluje nízký podíl dětí narozených mimo manželství. Intenzita sňatečnosti tedy byla vysoká a byla mnohem vyšší než evropský průměr. Výjimkou se stalo období na konci 60. let, kdy míra sňatečnosti náhle poklesla, ale poté opět vzrostla na původní vysoké hodnoty. Dalším důkazem vysoké sňatečnosti byl velmi nízký podíl osob, které za svůj život ani jednou neuzavřely manželství (Rothenbacher 2005).

Španělsko je tradičně bráno jako země s vysokým průměrným věkem při vstupu do manželství a míra sňatečnosti zde dosahuje hodnot, které jsou pod evropským průměrem. Výjimkou bylo období mezi lety 1887 až 1914. Na druhé straně je však Španělsko zemí s univerzální úrovní sňatečnosti – podíl osob, které nikdy do manželství nevstoupily, byl tradičně velmi nízký stejně jako v zemích východní Evropy. Dá se říci, že Španělsko tvoří speciální typ sňatkového chování, který kombinuje univerzální sňatečnost a vysoký věk při vstupu do manželství. Ačkoliv byl věk při vstupu do manželství tradičně vysoký, počet dětí narozených mimo manželství byl nízký. Plodnost zde byla ve vysoké míře podmíněna sňatečností, téměř všechny děti se rodily vdaným ženám, a to v jejich pozdějším věku – tedy ve třiceti až čtyřiceti letech. V této zemi nebyl uznáván předmanželský sex, především u žen. Dokud se ženy neprovdaly, nemohly se odstěhovat od rodičů a byly stále pod jejich kontrolou. Až po svatbě se směly přestěhovat do manželova domu či k jeho rodičům. Dlouho zde byla uzavírána manželství po domluvě rodičů, a to z důvodu zachování ekonomické úrovně rodin. Rozdíl oproti zemím s tradičním sňatkovým chováním byl ale ve vysokém věku partnerů. Po druhé světové válce rostl věk při sňatku a až do roku 1950 klesala míra sňatečnosti a byla značně pod úrovní evropského průměru. Po roce 1950 se však věk při sňatku začal postupně snižovat (Rothenbacher 2005).

Ve Švédsku v první polovině 20. století byla manželství uzavírána v pozdním věku a velká část populace manželství neuzavřela vůbec. Proto zde byla míra sňatečnosti velmi nízká a dlouhodobě pod evropským průměrem. Pouze „sňatkový boom“ během 60. let změnil tuto

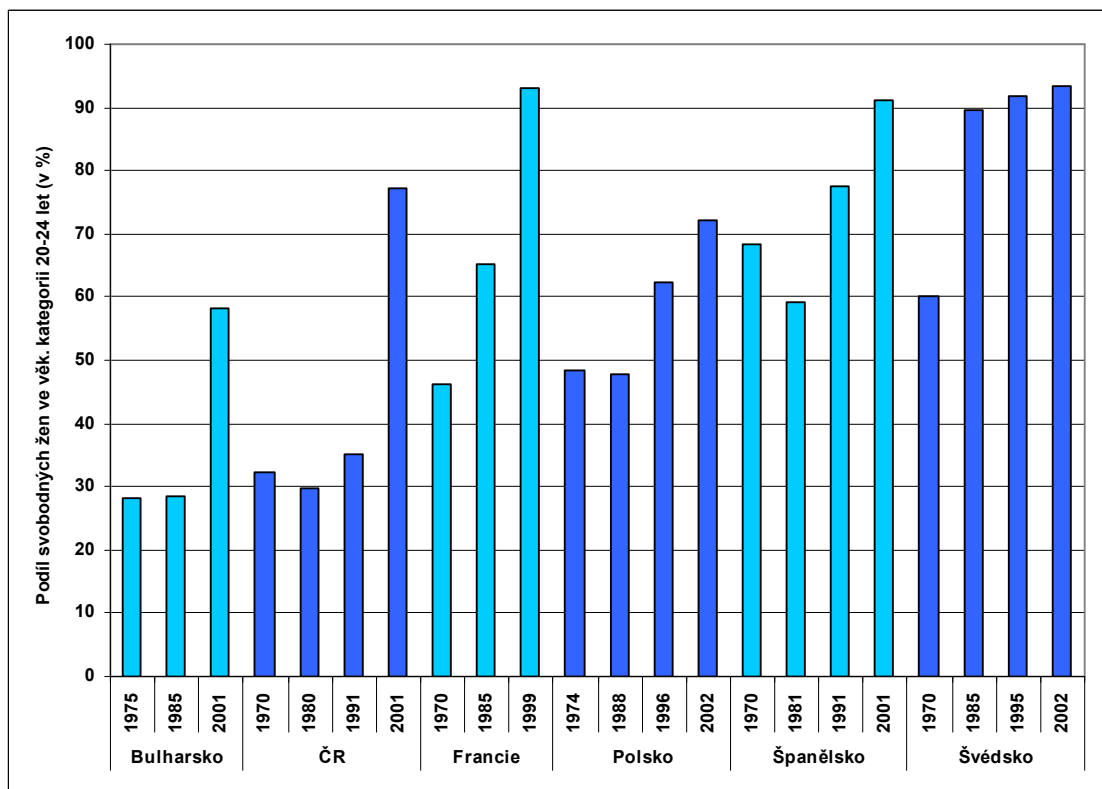
situaci tak, že průměrný věk při prvním sňatku žen se snížil z 26 let v roce 1946 na 23,3 let v roce 1966. U mužů byl tento pokles z 28,6 let na 25,9 let ve stejných letech. Tento vývoj byl ale ve Švédsku ojedinělý a od té doby se v této zemi žádný podobný výkyv neopakoval (Rothenbacher 2005).

5.2 Podíl svobodných podle pohlaví a věku

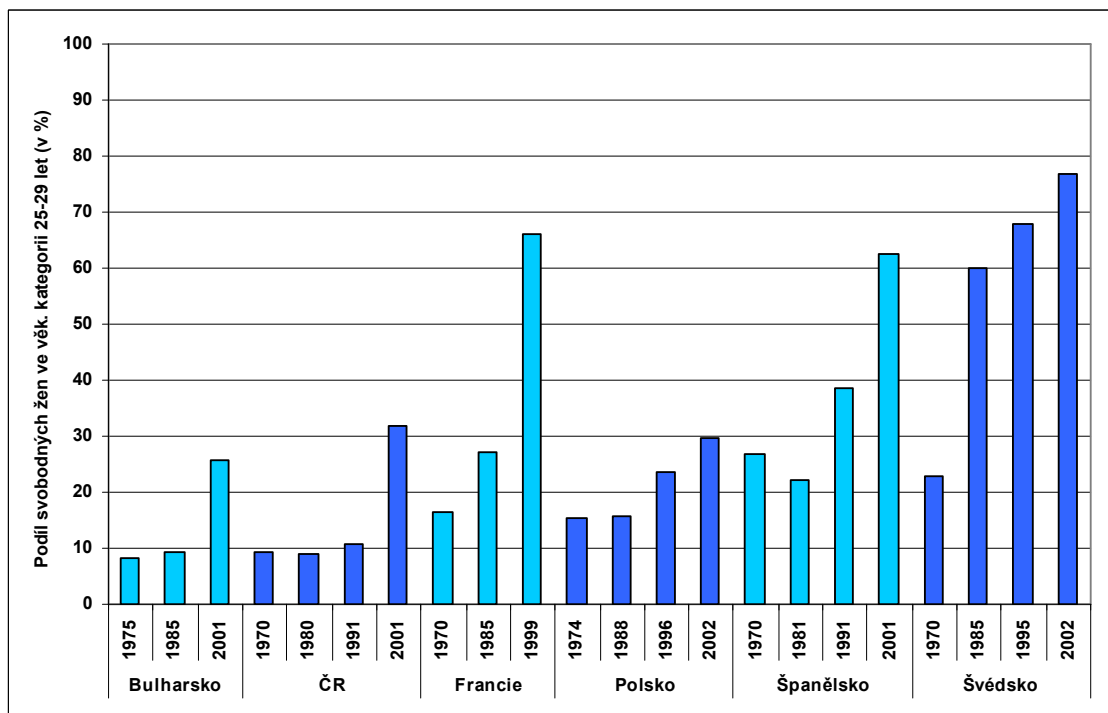
Jedním z ukazatelů vývoje a proměn sňatečnosti je podíl svobodných osob v určitých věkových skupinách podle pohlaví, tedy odděleně pro muže a ženy. Časování uzavírání sňatku se podle pohlaví značně liší (obr. č. 3 až 6). Tento ukazatel vyjadřuje, s jakou intenzitou a v jakém časovém období života vstupují do prvního manželství obyvatelé v šesti studovaných evropských zemích.

Z obrázků č. 3 a č. 4 můžeme mezi roky 1975 a 2000 pozorovat značný nárůst podílu svobodných žen, a to v obou věkových kategoriích a ve všech vybraných státech. Nárůst však nebyl kontinuální a mezi jednotlivými roky k němu nemuselo vždy dojít. Například v Česku poklesl podíl svobodných žen ve věkové skupině 20–24 let o 2,7 procentních bodů během let 1970 a 1980. Stejně tak ve Španělsku poklesl tento podíl o 9,1 p.b. během období 1970 a 1981 a v Polsku byl taktéž zaznamenán pokles ale pouze nepatrný, o 0,6 p.b. v letech 1974–1988. Stejně tak nebyl nárůst podílu svobodných žen ve všech případech ani u věkové skupiny 25–29 let. Například ve Španělsku můžeme pozorovat pokles o 4,4 p.b. během let 1970 a 1981. Nepatrný pokles ve stejné době zaznamenalo také Česko, a to o 0,4 p.b. V ostatních případech se vždy jednalo o nárůst, ať už pozvolný či prudký.

Nejvýraznější nárůst mezi roky prvního a posledního použitého sčítání lidu ve věkové skupině 20–24 let proběhl ve Francii, kde se podíl svobodných žen zvýšil z hodnot 46,1 % na 93,1 %, tedy o 47 procentních bodů a tento nárůst byl více jak dvojnásobný. Podobně je na tom i Česko, kde byl nárůst z 32,4 % na 77,1 %, tedy o téměř 45 procentních bodů. Co se týče nejmenšího nárůstu, ve Španělsku se zvýšil podíl svobodných žen pouze o 22,7 p.b., tedy přibližně o třetinu. Je to ale dáno tím, že původní hodnoty byly už tak velmi vysoké: v roce 1970 byl podíl 68,3 % a v roce 2001 to bylo 91 %. V Polsku byl nárůst také malý oproti ostatním zemím, pouze o 23,5 p.b., ale zde nebyly původní hodnoty tak vysoké a výsledný podíl v roce 2002 byl 72 %. Nejvyšší podíl svobodných žen ve věkové skupině 20–24 let v posledním datově dostupném roce vykázalo Švédsko, a to 93,3 % v roce 2002, nejmenší podíl mělo Bulharsko, 58,1 % v roce 2001.

Obr. č. 3 – Podíl svobodných žen ve věkové kategorii 20-24 let v době konání sčítání lidu v jednotlivých zemích

Zdroj: UNSC – WMD 2008

Obr. č. 4 – Podíl svobodných žen ve věkové kategorii 25-29 let v době konání sčítání lidu v jednotlivých zemích

Zdroj: UNSC – WMD 2008

U věkové skupiny 25–29 byl nejvýraznější nárůst mezi roky prvního a posledního sčítání zaznamenán ve Švédsku, kde v roce 1970 bylo 23 % žen v této věkové kategorii svobodných a v roce 2002 již 76,7 % – nárůst o 53,7 procentních bodů byl tedy více než trojnásobný. Podobná je v tomto ohledu Francie, kde v roce 1970 tvořil podíl svobodných žen 16,5 % a do roku 1999 vzrostl na 66,2 %, takže se zastoupení těchto žen v populaci během těchto třiceti let více než zčtyřnásobilo. Nejméně se zvýšil podíl svobodných žen v této věkové kategorii v Polsku, kde v roce 1974 byl podíl 15,4 % a v roce 2002 jen 29,8 % – nárůst zde byl sice téměř dvojnásobný ale rozdíl činil pouze 14,4 procentních bodů. Obdobný vývoj zaznamenalo Bulharsko, ve kterém se podíl žen během let 1975 a 2001 více než ztrojnásobil, ale nárůst činil pouze 17,5 procentních bodů. Nejvyšší podíl svobodných žen ve věkové skupině 25–29 let v posledním datově dostupném roce byl z vybraných států s hodnotou 76,7 % v roce 2002 ve Švédsku. Nejmenší podíl svobodných žen byl v Bulharsku, kde v roce 2001 pouze čtvrtina žen tohoto věku neuzavřela manželství.

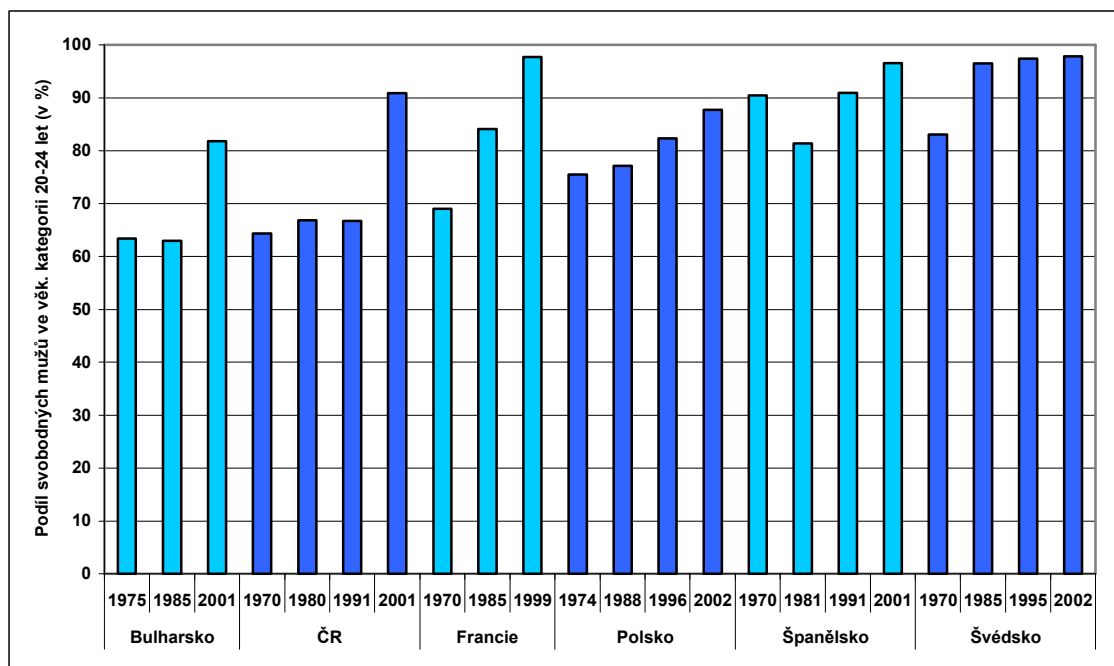
V obou věkových skupinách byl nejvyšší podíl svobodných žen ve Švédsku, nejnižší v Bulharsku. I když se sňatečnost stejně jako ostatní demografické ukazatele neustále vyvíjí, ještě pořád je patrné rozdělení evropských států na oblasti s odlišným sňatkovým chováním. Ve státech východní a střední Evropy je sňatek stále chápán jako životní priorita a osoby do něj vstupují v mladším věku. Naopak ve státech především severní a západní Evropy můžeme pozorovat odkládání sňatků a tím přibývání svobodných žen ve věku, kdy byla dříve intenzita sňatečnosti nejvyšší. Pomocí variačního koeficientu (vysvětlená variabilita mezi zeměmi) však lze říci, že v nedávné době se rozdíly mezi zeměmi zmenšily. S použitím dat okolo roku 1975 pro věkovou skupinu 20–24 let zjišťujeme, že variační koeficient mezi námi vybranými zeměmi činil necelých 30 %. Okolo roku 1985 se variační koeficient zvýšil, a to na téměř 40 %. Využitím dat z posledních dostupných sčítání lidu vyšla variabilita mezi zeměmi pouze 16 %. Podobné výsledky jsou u věkové skupiny 25–29 let. Rozdíl je zde však ve větší variabilitě mezi zeměmi. Míra variability pro období kolem roku 1975 činila přes 57 %, okolo roku 1985 se zvýšila na 72 % a v posledním sledovaném období – tedy okolo roku 2001 se snížila na 41 %.

Z obrázků č. 5 a č. 6 můžeme pozorovat stejně jako u žen nárůst podílu svobodných mužů v období let 1975 až 2000, a to v obou věkových kategoriích a ve všech vybraných státech, avšak u mužů nebyl nárůst vždy tak výrazný. Na rozdíl od žen se také až na výjimky jednalo vždy o nárůst, a ne o pokles. Tuto výjimku můžeme pozorovat u Španělska, kdy byl v roce 1970 podíl svobodných mužů v obou věkových kategoriích vyšší než v roce 1981. Minimální snížení podílu můžeme ještě pozorovat ve věkové skupině 20–24 let v Bulharsku v letech 1975–1985 a Česku v letech 1980–1991, ale jedná se v obou případech o desetiny procenta.

Co se týče největšího nárůstu podílu svobodných mužů ve věkové kategorii 20–24 let mezi roky prvního a posledního zaznamenaného sčítání lidu, pozorujeme, že ve všech vybraných státech se tento podíl zvýšil průměrně o jednu třetinu, nejvíce však ve Francii, kdy se podíl svobodných mužů zvýšil z hodnot 69 % na 97,7 %, tedy o 28,7 procentních bodů, a tento nárůst byl tedy 1,4 násobný. Podobně je na tom i Česko, kde byl nárůst z 64,4 % na 90,9 % – tedy o 26,5 procentních bodů. Nejmenší nárůst můžeme pozorovat ve Španělsku, kde se zvýšil podíl svobodných mužů pouze o 6,1 p.b. – zůstal tedy téměř na stejné úrovni. Stejně jako u žen je vysvětlení v tom, že původní hodnoty byly už tak velmi vysoké – v roce 1970 byl podíl 90,5 %

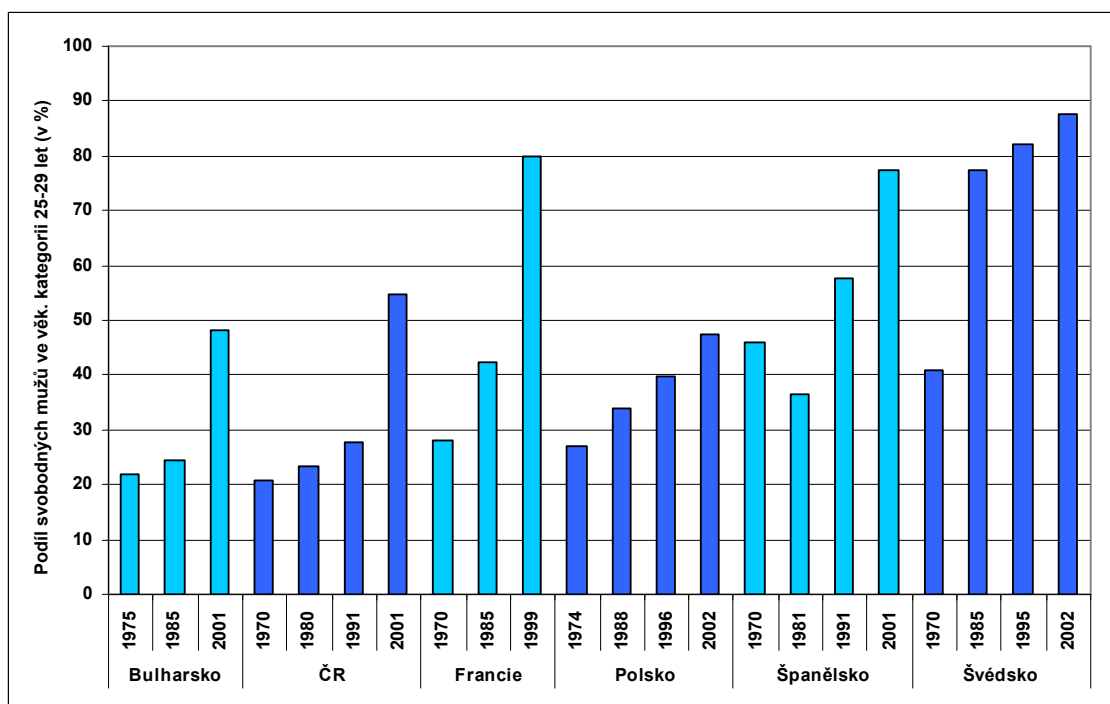
oproti roku 2001, kdy byl podíl 96,6 %. Nejvyšší podíl svobodných mužů ve věkové skupině 20–24 let v posledním datově dostupném roce vykazuje Švédsko, a to 97,8 % v roce 2002, nejmenší podíl má Bulharsko – 81,8 % v roce 2001. Řazení států podle výše podílu je u mužů stejné jako u žen.

Obr. č. 5 – Podíl svobodných mužů ve věkové kategorii 20-24 let v době konání sčítání lidu v jednotlivých zemích

Zdroj: UNSC – WMD 2008

Obr. č. 6 – Podíl svobodných mužů ve věkové kategorii 25-29 let v době konání sčítání lidu v jednotlivých zemích

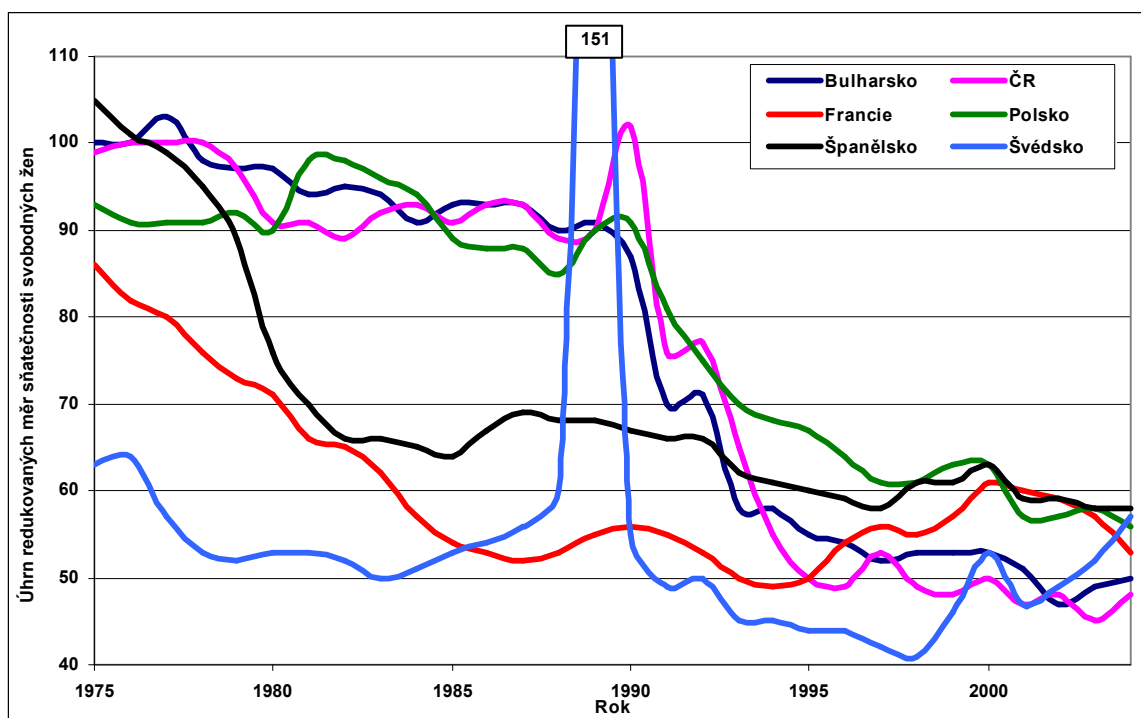
Zdroj: UNSC – WMD 2008

U věkové skupiny 25–29 byl nejvýraznější nárůst mezi roky prvního a posledního sčítání zaznamenán ve Francii, kde v roce 1970 bylo 28,1 % mužů v této věkové kategorii svobodných a v roce 1999 byl tento podíl již 80 % – nárůst o 51,8 procentních bodů byl tedy téměř trojnásobný. Podobně je v tomto ohledu i Česko – v roce 1970 tvořil podíl svobodných mužů 21 %, v roce 2001 vzrostl tento podíl již na 54,7 % a zastoupení svobodných mužů v daném věku se během let 2,6krát znásobilo. Nejmenší zvýšení podílu svobodných mužů ve věkové kategorii 25–29 let bylo v Polsku, kde v roce 1974 byl podíl 27,1 % a v roce 2002 vzrostl na 47,3 % – nárůst zde byl sice téměř dvojnásobný ale rozdíl činil pouze 20,2 procentních bodů. Obdobná situace byla ve Španělsku, ve kterém se podíl svobodných mužů během let 1970 a 2001 také téměř zdvojnásobil, ale nárůst zde byl 31,4 procentních bodů. Nejvyšší podíl svobodných mužů ve věkové skupině 25–29 let v posledním datově dostupném roce s hodnotou 87,6 % v roce 2002 byl stejně jako u žen ve Švédsku, a to nejen v posledním sledovaném roce. Nejmenší podíl svobodných mužů byl v Polsku, kde v roce 2002 ve věkové skupině 25–29 let 47,3 % mužů neuzavřelo manželství.

U obou věkových skupin byl nejvyšší podíl svobodných mužů ve Švédsku, nejnižší podíl mělo u věkové skupiny 20–24 let Bulharsko, ve věkové skupině 25–29 let zas Polsko. I u mužů je patrné rozdělení evropských států na oblasti s odlišným sňatkovým chováním. Díky obvykle vyššímu sňatkovému věku mužů však tyto rozdíly můžeme pozorovat až ve věkové skupině 25–29 let. V této věkové kategorii totiž již polovina mužů vstoupila alespoň jednou do manželství ve státech východní a střední Evropy. Naopak ve státech severní a západní Evropy v posledním roce sčítání téměř 80 % mužů bylo svobodných. Pomocí variačního koeficientu však můžeme říci, že i u mužů se rozdíly mezi zeměmi zmenšují. V období okolo roku 1975 ve věkové skupině 20–24 let zjišťujeme, že variační koeficient mezi vybranými zeměmi činil necelých 39 %. Okolo roku 1985 se variační koeficient snížil na necelých 35 %. V posledních dostupných datech vyšla variabilita mezi zeměmi pouze 14 %. Podobné výsledky jsou u věkové skupiny 25–29 let. Rozdíl je zde však ve větší variabilitě mezi zeměmi. Míra variability pro období kolem roku 1975 činila přes 70 %, okolo roku 1985 se snížila na 60 % a v posledním sledovaném období – tedy okolo roku 2001 na 35 %.

5.3 Úhrn redukováných měr sňatečnosti svobodných žen

Úhrn redukováných měr sňatečnosti svobodných vyjadřuje hypotetický podíl osob, které by jako svobodné uzavřely sňatek ve věku do 50 let z původního souboru osob v minimálním sňatkovém věku, a to za předpokladu, že by pravděpodobnosti uzavření sňatku podle věku zůstaly neměnné (PV ČR 2007), a je počítán jako suma věkově-specifických měr sňatečnosti. Pro hodnocení úrovně sňatečnosti v této práci bude používán ukazatel úhrnné prvosňatečnosti (dále úps) žen, který udává míru uzavírání prvních sňatků v přepočtu na 100 žen do věku 50 let za předpokladu zachování intenzity sňatečnosti podle věku pozorované v daném roce. Doplněk do 100 pak představuje zastoupení svobodných žen, které sňatek neuzavřely (PV ČR 2001). Její hodnoty tedy napoví, s jakou intenzitou uzavírají sňatky obyvatelky šesti evropských zemí.

Obr. č. 7 – Úhrn redukovanych měr sňatečnosti svobodných žen, 1975 – 2004, vybrané země

Zdroj: RDD 1998, 2005

V období 1975-2004 postupně docházelo k poklesu intenzity sňatečnosti (obr. č. 7). Rychtaříková poukazuje na politické rozdělení světa na dvě části po druhé světové válce, a to na Východ a Západ. Zatímco na Západě byl pokles prvosňatečnosti, který probíhal již od poloviny 60. let, plynulý, na Východě šlo spíše o propad na velmi nízké hodnoty během několika málo let (Rychtaříková 1996). Hodnoty úhrnné prvosňatečnosti byly v roce 1975 dost odlišné. Zatímco ve Španělsku, Bulharsku a Česku dosahovaly hodnoty úps okolo 100 %, ve Švédsku byla tato hodnota pouze 63 %. Jak již bylo zmíněno, Švédsko se od ostatních evropských států ve sňatkovém chování lišilo a trendy, které zde probíhaly, se v mnohých případech později šířily do okolních států a poté po celé Evropě.

V jednotlivých státech lze pozorovat rozdílný vývoj sňatkového chování. V Bulharsku jde o pozvolný pokles intenzity sňatečnosti až do roku 1990. Od tohoto roku pak nastal v souvislosti se změnou politického režimu výrazný pokles a hodnoty úps se během pěti let snížily z 87 % na 55 % v roce 1995. Od tohoto roku lze pozorovat už jen pozvolný pokles. V letech 2002 a 2003 se hodnoty dostaly pod 50 %, rok 2004 vykazoval úps přesně 50 %. Oproti hodnotě z roku 1975 jde o snížení o 50 procentních bodů, přesně o polovinu.

V Česku můžeme pozorovat obdobný vývoj úps jako v Bulharsku. Hodnoty kolem roku 1975 se pohybovaly okolo 100 % a k mírnému poklesu došlo v roce 1980 na hodnoty 90 %. Výrazný zlom nastal v roce 1990 v souvislosti s ohlášeným zrušením cenové regulace a výhodných novomanželských půjček od 1. 1. 1991 a hodnoty úps se tím zvýšily na 102 %. V roce následujícím se pak nutně dostavil kompenzační pokles a hodnoty se snížily o čtvrtinu na 76 %. I zde, podobně jako v Bulharsku, došlo během pěti let k výraznému snížení intenzity sňatečnosti, hodnota úps v roce 1990 se pohybovala přes 100 %, avšak v roce 1995 byla už jen 50 %, tedy poloviční. Po roce 1995 můžeme pozorovat už jen kolísání okolo 50 %. V roce 2004

dosáhly hodnoty 48 % a v porovnání s rokem 1975 jde o pokles o 51 procentních bodů a snížení na polovinu.

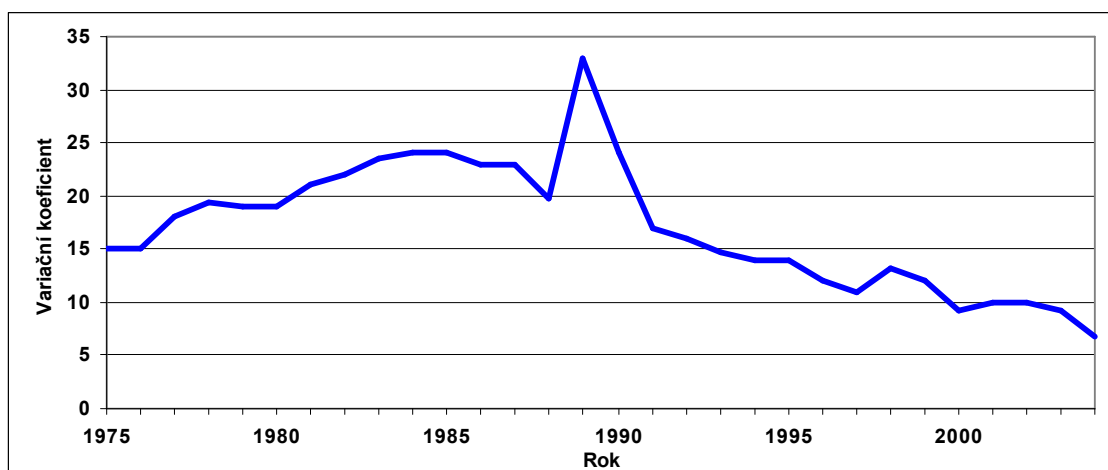
Ve Francii došlo k lineárnímu poklesu úhrnné prvosňatečnosti během let 1975–1985. Hodnoty se snížily z 86 % na 54 %. Pokles tedy započal dříve než u států předchozích a byl na rozdíl od nich pozvolnější – trval deset let. Od roku 1985 se pak hodnoty pohybovaly nad hranicí 50 %, od roku 1995 se zvyšovaly, až roku 2000 přesáhly hranici 60 %. Od tohoto roku je však možné pozorovat mírný pokles na hodnotu 53 % v roce 2004. V porovnání s rokem 1975, kdy hodnota úps byla 86 %, jde o snížení o 33 p.b. – tedy přibližně o třetinu.

Polsko mělo do roku 1990 podobný průběh křivky jako Bulharsko a Česko, ale s určitými rozdíly. Od roku 1975 do 1980 se sice hodnoty úps pohybovaly okolo 90 %, ale na rozdíl od Bulharska a Česka, kde následoval pokles, v Polsku došlo k dočasnému vzestupu sňatečnosti. Tento nárůst nebyl nijak výrazný, ale až v roce 1985 se hodnoty dostaly na úroveň roku 1980. Od roku 1985 se až na výjimky intenzita sňatečnosti postupně snižovala. V roce 1975 činila hodnota úps 93 %, v roce 2004 se snížila na 56 %.

Ve Španělsku dosahovala úps v roce 1975 nejvyšších hodnot z vybraných států, a to 105 %. Pak stejně jako ve Francii následoval pokles, ale trval zde kratší dobu a od roku 1983 se sňatečnost zastavila na poměrně vysokých hodnotách – okolo 65 % až do roku 1993. Poté došlo k mírnému snížení a hodnoty se pohybovaly okolo 60 %. Pokles v letech 1980 a 1981 byl prohlouben novelou rozvodového zákona (RDD 1995). Španělsko mělo v roce 2004 úps 58 %, což je nejvyšší intenzita sňatečnosti ze sledovaných zemí.

Švédsko oproti ostatním vybraným státům mělo hodnoty úps nízké, už v roce 1975 to bylo 63 %, tedy přibližně o třetinu méně než v ostatních zemích. V období od roku 1978 až do roku 1987 kolísaly hodnoty okolo 55 %. V roce 1989 se počet uzavřených sňatků během jednoho roku zvýšil více než třikrát. Tím se zvýšila i úhrnná prvosňatečnost na rekordní hodnoty 151 %. Důvodem byla ohlášená změna v zákoně týkající se vše daní, která byla výhodnější pro manželské páry. Většina sňatků, které byly v tomto roce uzavřeny, se uskutečnily v posledních měsících roku (RDD 1993). Po roce 1989 se počet sňatků snížil na původní hodnoty, tento výjimečný vzestup se tedy týkal jen jednoho kalendářního roku. Po tomto skoku se hodnoty úps snížily ke 40 % a teprve od roku 2000 se opět pohybovaly okolo 50 %. V roce 2004 byla ve Švédsku úps ve srovnání ostatními státy relativně vysoká, a to 57 %.

Během sledovaných let se hodnoty úps v jednotlivých zemích značně lišily, ale od roku 2000 se hodnoty všech šesti států pohybují okolo 50 %. Pro vyjádření variability mezi zeměmi lze využít variační koeficient. Jeho hodnoty jsou zaznamenány v obrázku č. 8, z něhož lze pozorovat nárůst variability mezi zeměmi do roku 1987, poté prudké zvýšení v roce 1989 v důsledku abnormálního vývoje ve Švédsku a od roku 1990 pokles na pouhých 6,8 % variability v roce 2004. Lze tedy konstatovat, že vybrané státy se svým sňatkovým chováním k sobě více přiblížily.

Obr. č. 8 – Variační koeficient úhrnné prvosňatečnosti vybraných zemí, 1975 – 2004

Zdroj: Vlastní výpočet

5.4 Průměrný věk žen při prvním sňatku

Průměrný věk žen při prvním sňatku byl získán z ročenky RDD, kde se uvádí vážený aritmetický průměr redukováných prvních sňatků.

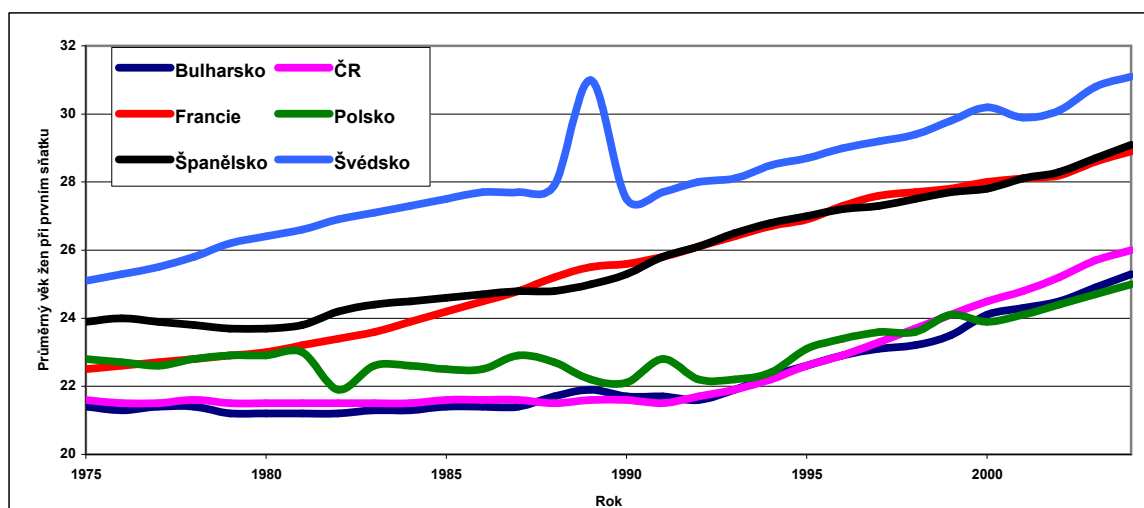
Ve všech vybraných státech se ve sledovaných letech průměrný věk při prvním sňatku zvýšil (obr. č. 9). Tento trend je podmíněn faktory, blíže popsány v kapitole 4, které působily v jednotlivých zemích s různou intenzitou a v odlišné době.

V Bulharsku byl v roce 1975 průměrný věk žen při prvním sňatku 21,4 let. Hranice 22 let byla překročena až v roce 1994 a od tohoto roku lze pozorovat kontinuální nárůst. Stejně jako u úhrnné prvosňatečnosti byl vývoj velmi podobný jako v České republice. Obyvatelky obou států vstupovaly do manželství v nízkém věku a téměř po celou sledovanou dobu byl rozdíl mezi Bulharskem a Švédskem (stát s nejvyšším průměrným věkem) v průměru 5 let. V roce 2004 byl průměrný věk 25,3 let a rozdíl mezi rokem 1975 tak tvořil téměř 4 roky.

V Česku byl vývoj velmi podobný situaci v Bulharsku. Až na výjimky byly hodnoty tohoto ukazatele mírně vyšší. V roce 1975 byl průměrný věk žen při sňatku 21,6 let a tato hodnota se držela až do roku 1993, kdy se věk začal postupně zvyšovat až na 26 let v roce 2004. Rozdíl mezi tímto rokem a rokem 1975 pak činil 4,4 let.

Francie měla v roce 1975 nízký věk při prvním sňatku – 22,5 let. Od 80. let minulého století však obyvatelky Francie začaly odkládat sňatky a preferovat různé typy kohabitací. Proto lze vidět lineární nárůst tohoto ukazatele po celé sledované období. V roce 2004 činil průměrný sňatkový věk téměř 29 let a v porovnání s rokem 1975 se zvýšil o 6,4 let.

Polsko ve vývoji průměrného věku zaznamenalo oproti ostatním zemím značné kolísání hodnot. V roce 1975 byla hodnota tohoto ukazatele 22,8 let, po krátkém nárůstu následoval propad na 21,9 let v roce 1982, poté se věk pohyboval v rozmezí 22 a 23 let. Teprve od roku 1994 lze pozorovat vyšší vzestup. V roce 2004 činil v Polsku průměrný věk žen při prvním sňatku 25 let, což byla nejnižší hodnota ze sledovaných zemí. Rozdíl mezi rokem 1975 a 2004 činil pouze 2,2 roku.

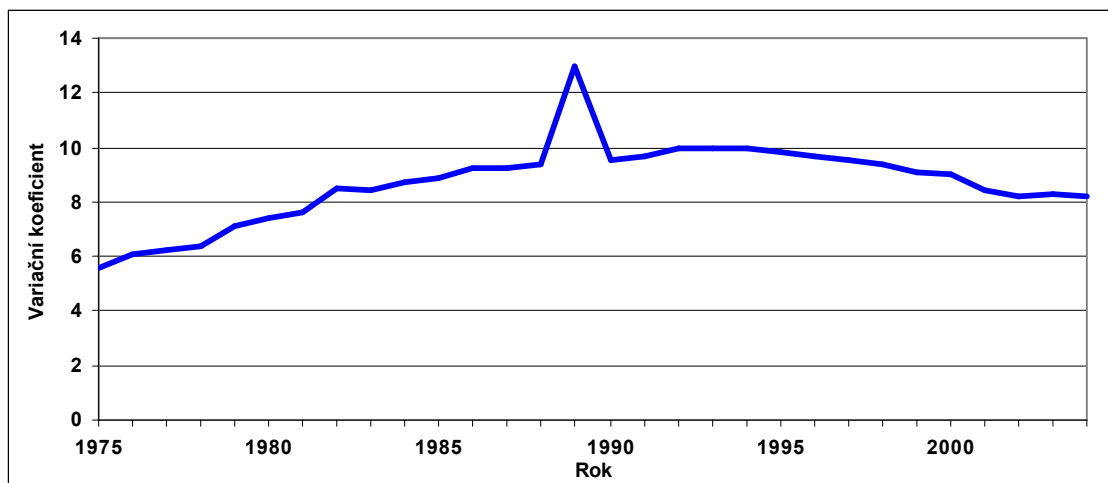
Obr. č. 9 – Průměrný věk žen při prvním sňatku, 1975 – 2004, vybrané země

Zdroj: RDD 1998, 2005

Ve Španělsku okolo roku 1975 dosahoval průměrný věk při sňatku stále nižších hodnot než po druhé světové válce a nejnižších hodnot bylo dosaženo v roce 1979 a 1980, kdy byl průměrný věk žen při sňatku 23,7 let. Po roce 1980 začal věk při sňatku znovu růst. Pokles během sedmdesátých let souvisel se změnou legislativy, která umožnila častější vstup do manželství v mladším věku než dříve. Do roku 1980 se snižoval průměrný věk při sňatku také z toho důvodu, že se zvyšoval počet žen i mužů, kteří vstupovali do manželství ve věku 20–24 let (Rothenbacher 2005). Od roku 1992 pak můžeme pozorovat, že vývoj ve Španělsku je velmi podobný francouzskému. Hodnota průměrného věku pro rok 2004 byla 29,1 let a zvýšila se tak oproti roku 1975 o více než 5 let.

Švédsko má z hlediska průměrného věku při prvním sňatku téměř konstantní vývoj až na jednu výraznou výjimku. Již zmiňovaný náhlý nárůst intenzity sňatečnosti a také průměrného věku proběhl v roce 1989, kdy průměrný sňatkový věk vzrostl na 31 let. Příčinou tohoto extrémního nárůstu bylo oznámení, že od 1.1.1990 se na volná soužití nebudou vztahovat stejné daňové předpisy jako na manžele. Tento skok byl však výjimečný a v dalších letech se hodnoty průměrného věku vrátily na předchozí úroveň. I po tomto skoku následoval další nárůst věku, a tak se Švédsko hodnotou 31,1 roku v roce 2004 umístilo mezi evropské země s nejvyšším sňatkovým věkem. Rozdíl mezi rokem 1975 a 2004 pak činil 6 let.

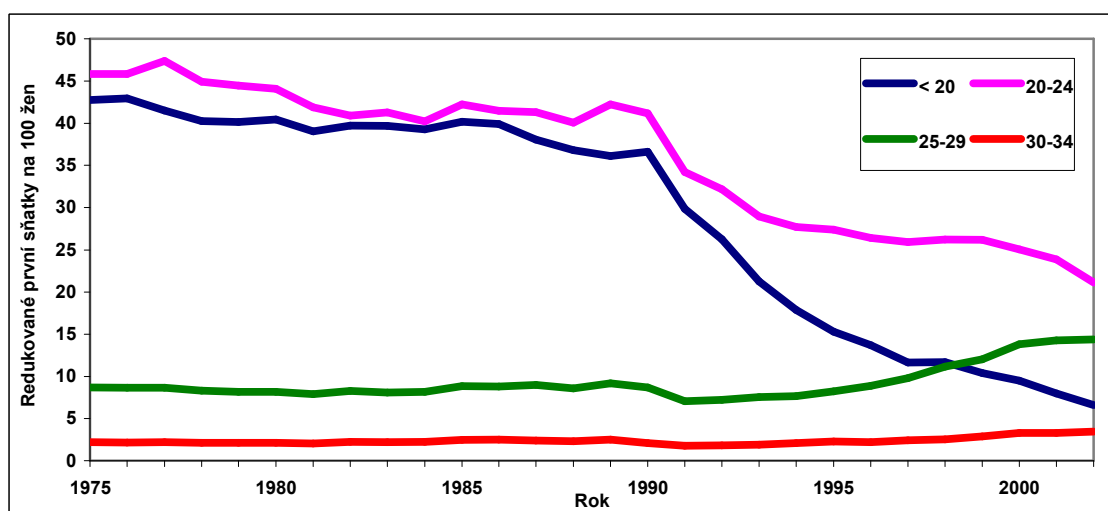
Na rozdíl od úhrnné prvosňatečnosti se státy z hlediska průměrného věku žen při prvním sňatku od sebe spíše vzdalují (obr. č. 10). Variabilita, která udává, jak moc se od sebe v daném roce vybrané státy liší, se postupem času zvyšovala. K nárůstu docházelo až do roku 1995, od té doby se variabilita začala snižovat. Prudkého zvýšení variačního koeficientu v roce 1989 bylo způsobeno vývojem ve Švédsku. V roce 2004 byla vysvětlená variabilita přes 8 % oproti hodnotě 5,6 % z roku 1975. Lze tedy konstatovat, že během let se státy svým sňatkovým chováním z hlediska časování vstupu do manželství rozrůznily, avšak v nedávné době došlo opět k vzájemnému přiblížení těchto zemí.

Obr. č. 10 – Variační koeficient průměrného věku při prvním sňatku ve vybraných zemích, 1975 – 2004

Zdroj: Vlastní výpočet

5.5 Trendy sňatečnosti svobodných žen podle věkových skupin

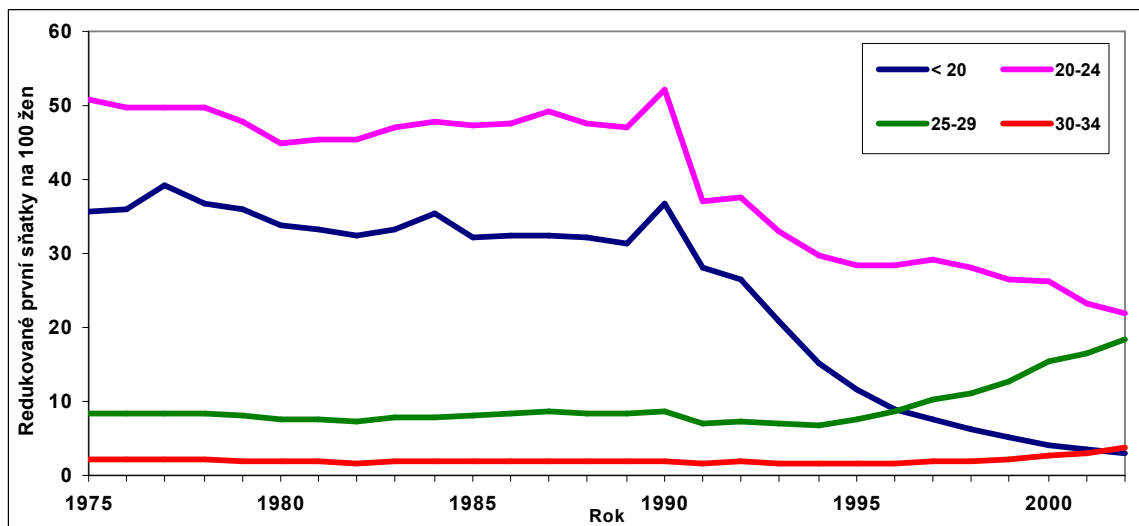
Tato část práce je věnována trendům sňatečnosti svobodných žen podle věku. Pomocí redukovaných prvních sňatků lze zjistit, v jakých věkových kategoriích je intenzita sňatečnosti nejvyšší, a jak se mění postavení jednotlivých věkových skupin v čase. Data jsou publikována pro skupiny ve věku do 20-ti let, poté po pětiletých intervalech a poslední skupinu tvoří ženy starší 45 let. Pro naše účely však využijeme věkové kategorie pouze 4, a to do 20-ti let, 20–24 let, 25–29 let a 30–34 let z důvodu minimální četnosti sňatků starších než 35 let. Jednotlivé státy se z hlediska dostupnosti dat liší, Francie má data do roku 2001, Španělsko jen do roku 2000 a ostatní státy mají publikovaná data za rok 2002.

Obr. č. 11 – Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Bulharsko, 1975–2002

Zdroj: DY 2003

V Bulharsku zaznamenala nejvýraznější změnu věková skupina žen do 20-ti let věku, kdy od 90. let došlo k prudkému poklesu intenzity (obr. č. 11). Stejně tak skupina 20–24 let zaznamenávala od této doby pokles, ale již ne tak strmý. Částečnou kompenzaci lze vidět u skupiny 25–29 let, která v roce 1998 převýšila skupinu mladší. Dá se očekávat ještě větší pokles měr sňatečnosti u skupiny do 20-ti let, takže se zřejmě sníží pod úroveň sňatečnosti ve věku 30–34 let, kde zůstává dlouhodobě nízká a teprve v posledních letech se velmi mírně zvyšuje (do tohoto věku začínají vstupovat ročníky narozených, kterých se již týká odkládání sňatků).

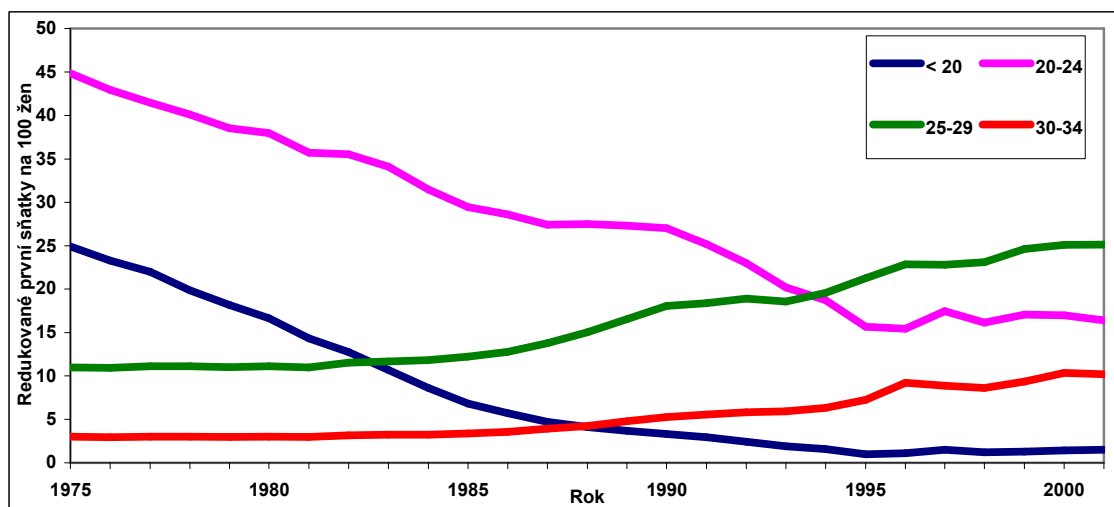
Obr. č. 12 – Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Česko, 1975–2002

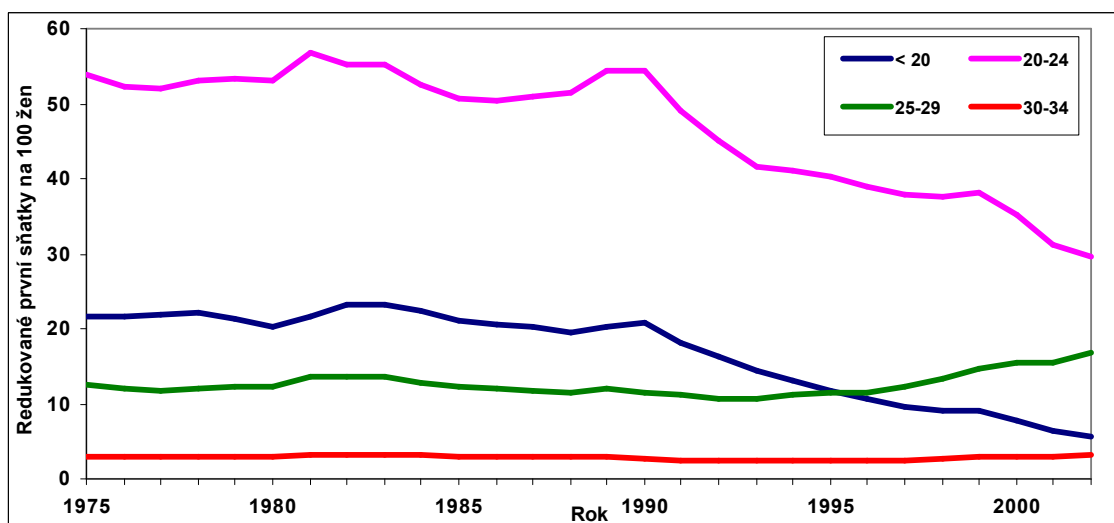
Zdroj: DY 2003

Také v České republice je patrný pokles intenzity sňatečnosti ve věkových kategoriích do 20-ti let i 20–24 let (obr. č. 12). V roce 2002 byly již sňatky třicetiletých četnější než sňatky žen do 20-ti let. Kategorie 25–29 od roku 1995 zaznamenává nárůst a dá se očekávat, že úroveň sňatečnosti v tomto věku bude vyšší než ve věku 20–24 let. Nepatrné zvýšení můžeme pozorovat u kategorie 30–34 let, která v roce 2001 přesáhla míry sňatečnosti žen ve věku do 20-ti let. Přechodné zvýšení měr v roce 1990 bylo způsobeno ohlášeným rušením nízkoúročených novomanželských půjček.

Ve Francii byl má na rozdíl od předchozích států zcela jiný průběh křivek měr sňatečnosti podle věku (obr. č. 13). Úroveň sňatečnosti žen mladších 20-ti let prudce klesala až do roku 1990, odkdy se ustálila na velmi nízkých hodnotách, již od roku 1989 je v tomto věku zaznamenána nejnižší intenzita sňatečnosti. Obdobně klesala úroveň sňatečnosti i ve věku 20–24 let, od roku 1995 se udržuje zhruba na stejné úrovni, která je ale nižší než je intenzita sňatečnosti ve věku 25–29 let. Ve věku 25–29 let se intenzita sňatečnosti zvyšovala po celé sledované období, do roku 1986 jen mírně, poté výrazněji a od roku 1994 je v tomto věku nejvyšší úroveň sňatečnosti vůbec. Také ve věku 30–34 let se intenzita sňatečnosti zvyšuje.

Obr. č. 13 – Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Francie, 1975–2001

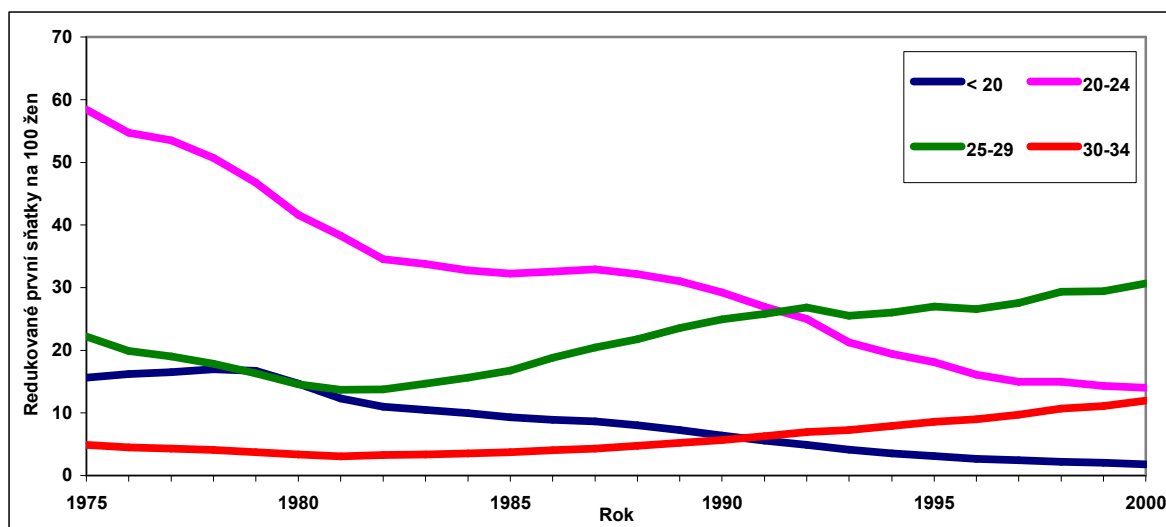
Zdroj: DY 2003

Obr. č. 14 – Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Polsko, 1975–2002

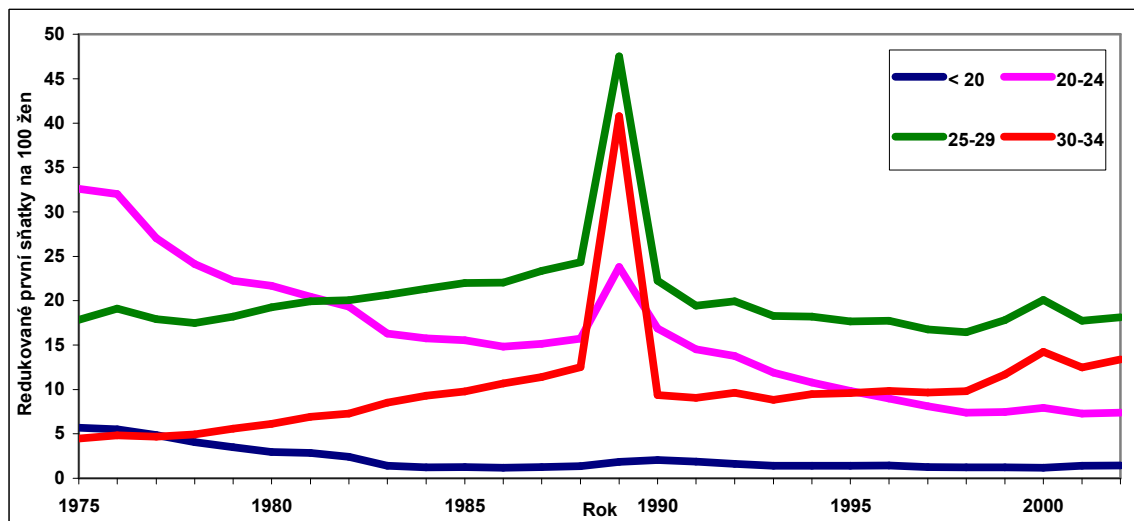
Zdroj: DY 2003

V Polsku lze sledovat vysokou intenzitu sňatečnosti věkové kategorie 20–24 let, která po celé studované období vykazuje nejvyšší hodnoty (obr. č. 14). Oproti předchozím státům byla míra sňatečnosti v kategorii do 20-ti let nízká a od roku 1990 klesla na podobné hodnoty, jako u států předešlých. Došlo však ke zvýšení úrovně ve věku 25–29 let. Od roku 1995 je v tomto věku úroveň sňatečnosti vyšší než ve věku do 20-ti let. Co se týče sňatečnosti ve věku 30–34 let, ta zůstala po celé období téměř nezměněná na velmi nízké hladině.

Španělsko se svým průběhem křivek podobá spíše Francii (obr. č. 15). I zde lze pozorovat pokles sňatečnosti ve věku 20–24 let po celé studované období a převýšení jejích hodnot kategorií 25–29 let, která dlouhodobě roste a která měla v roce 2000 nejvyšší intenzitu sňatečnosti. I zde pak poklesla úroveň sňatečnosti žen do 20-ti let a od roku 1991 ji převýšila sňatečnost žen ve věku 30–34 let, která stejně jako míra sňatečnosti ve věku 25–29 let dlouhodobě roste.

Obr. č. 15 – Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Španělsko, 1975 – 2000

Zdroj: DY 2003

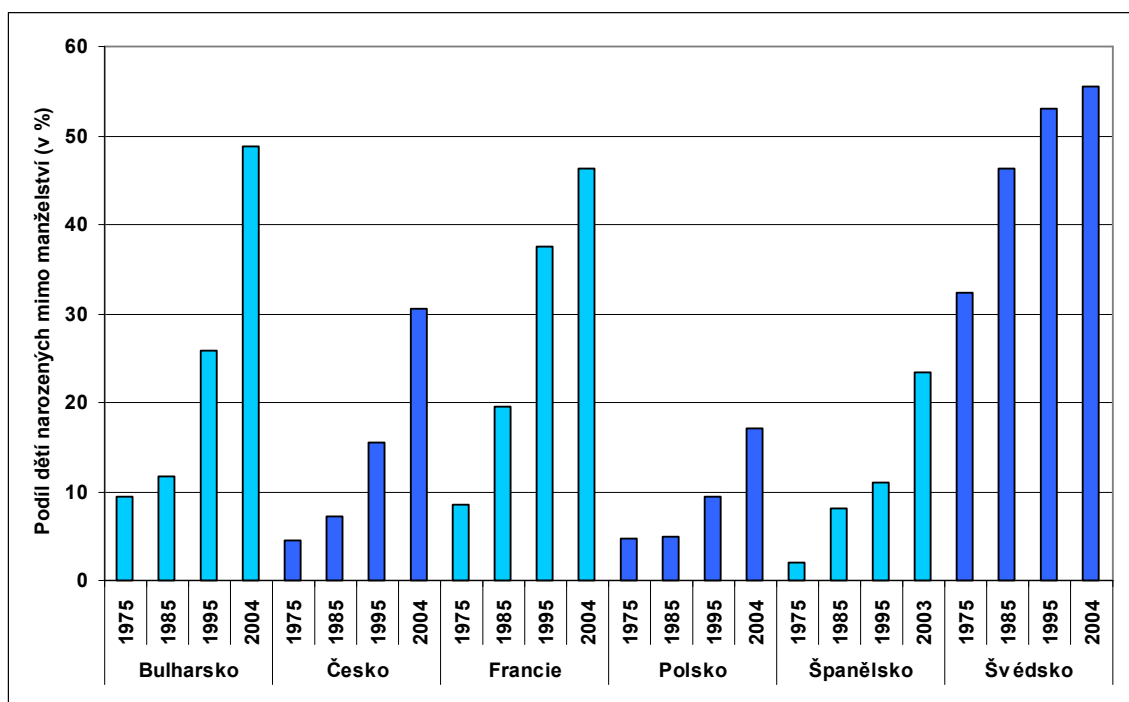
Obr. č. 16 – Redukované první sňatky na 100 žen, dané věkové skupiny, Švédsko, 1975–2002

Zdroj: DY 2003

Švédsko je ojedinělé z hlediska sňatečnosti svým výrazným zvýšením intenzity sňatečnosti během jednoho roku (obr. č. 16). Kdybychom ale tento výkyv pominuli, pak lze konstatovat trvale velmi nízké hodnoty v úrovni sňatečnosti do 20-ti let, dále vzestup ve věku 30–34 let a pokles ve věku 20–24 let. Úroveň sňatečnosti ve věku 25–29 let zůstala během let na téměř stejných hodnotách.

5.6 Podíl dětí narozených mimo manželství

Podíl dětí narozených mimo manželství není přímý ukazatel intenzity sňatečnosti, ale svým způsobem také dokazuje demografické chování obyvatel, které je s manželstvím spojené. Tento ukazatel vyjadřuje, kolik dětí z celkového počtu dětí se narodí svobodným, rozvedeným či ovdovělým ženám.

Obr. č. 17 – Podíl dětí narozených mimo manželství, vybrané státy, 1975, 1985, 1995, 2004

Poznámka: Ve Španělsku je poslední dostupný údaj za rok 2003

Zdroj: RDD 1998 a 2005

Postupem času se zvyšoval podíl dětí narozených mimo manželství ve všech státech (obr. č. 17). Nejvyšší nárůst nastal ve Španělsku – podíl se během let 1975 až 2003 zvýšil jedenáctkrát, avšak v tomto státě byla na počátku sledovaného období mimomanželská plodnost spíše výjimečná, proto jsou hodnoty i z roku 2003 nízké v porovnání s ostatními státy – pouze 23 %. Naopak nejnižší vzestup zaznamenalo Švédsko, ve kterém byl podíl dětí narozených mimo manželství dlouhodobě vysoký, a proto se jeho hodnoty výrazně nezvýšily. Jako v jediném z vybraných států hodnoty přesáhly 50 %, a to znamená, že více než polovina dětí se narodí buďto do neúplné rodiny nebo do svazku, který nebyl legitimizován. V roce 1975 se podíly v jednotlivých zemích kromě Švédska pohybovaly okolo 5 – 7 % a mimomanželská plodnost byla spíše výjimečná. V roce 2004 se podíly zvýšily v Bulharsku na téměř 50 %, v Česku na 30 %, Francie zaznamenala nárůst na 46 %, Polsko jako jediné má stále nižší hodnoty mimomanželské plodnosti, a to 17 %. Španělsko má také tradičně nižší hodnoty, v roce 2003 byl podíl přes 23 % a ve Švédsku tvoří podíl dětí narozených mimo manželství 55 %.

Tyto změny také dokazují určitý posun v hodnotách soudobé společnosti a mimo jiné poukazují i na rozšíření kohabitací, ve kterých se dnes děti rodí čím dál častěji. Stále však přetrvává jisté povědomí o tom, že děti by se měly rodit sezdáným rodičům a vyrůstat v úplné rodině, které úzce souvisí s náboženským vyznáním. Proto můžeme především v Polsku a Španělsku sledovat výrazně nižší podíl dětí narozených neprovdaným ženám.

Kapitola 6

Faktory ovlivňující intenzitu sňatečnosti ve vybraných zemích

Sňatečnost je proměnlivý jev a závisí na mnoha faktorech. Tím, že existují rozdíly v politickém a ekonomickém vývoji států, v chování a kultuře jeho obyvatel, existují rozdíly i ve sňatkovém chování obyvatelstva evropských států. Toto chování by se mělo dát vysvětlit působením konkrétních faktorů, avšak analýza je značně obtížná a nemusí být vždy zcela přesná. Proto je cílem této části práce pokusit se o vysvětlení možných příčin změn sňatkového chování.

6.1 Bulharsko

V Bulharsku po druhé světové válce sice došlo k výrazným politickým změnám, které následně vedly ke změnám sociálním a ekonomickým, ale neprojevyly se ve sňatkovém chování, které zůstalo tradiční a dále se vyznačovalo nízkým sňatkovým věkem ženichů i nevěst a v podstatě univerzální sňatečností. Bylo dosaženo prakticky plné zaměstnanosti a významnou roli zde hrála populační politika typická pro země tzv. východního bloku. Na počátku 90. let se pak projevyly změny, které byly způsobeny transformací společnosti v důsledku politických změn.

Pro Bulharsko je typické více-národnostní složení, kdy v současné době žije na území tohoto státu okolo 85 % obyvatel s bulharskou národností, necelých 10 % tvoří obyvatelstvo s tureckou národností a okolo 3 % zaujímá národnost rumunská a makedonská. Podíl věřících je zde stále vysoký – přes 80 %, z toho se většina hlásí k pravoslavné církvi (ČSÚ 2010).

Co se týče ekonomiky, Bulharsko patří k slabším evropským ekonomikám a nejslabším v rámci Evropské unie. Bulharsko je spíše průmyslově-zemědělský stát a od dob ekonomické transformace prodělalo hospodářskou krizi, kdy se životní úroveň snížila o 40 %. Na počátku 21. století se podařilo ekonomický růst zvýšit. Právě pokles výkonnosti ekonomiky lze považovat za hlavní důvod pronikavého poklesu úrovně sňatečnosti v poslední dekádě 20. století. K němu se pak zřejmě připojily i další faktory, jak je popisují teorie racionální volby a normativní teorie.

6.2 Česká republika

Vývoj sňatečnosti v Česku byl značně poznamenán režimem, který v zemi vládl již od roku 1948. Záměr státu vybudovat na pohled vyspělou a prosperující zemi se spokojeným obyvatelstvem dal vzniknout řadě opatření, která měla tento model prezentovat v okolních zemích, především v západních zemích Evropy. Pro zabezpečení zdroje budoucích pracovních a vojenských sil stát začal preferovat „rodinnou“ politiku a přikláněl se k tvrzení, že rodina je základ státu (Fialová a kol. 2000). Touto politikou však narušil vztah mezi členy rodiny – především mezi rodiči a dětmi. Stát v tomto ohledu přebíral některé funkce rodiny a stal se vychovatelem a vzdělavatelem. Během této doby také téměř neexistovala nezaměstnanost a v zemi měly vládnout sociální jistoty (FFS – Česko 2001).

Po pádu komunistického režimu došlo i v Česku k celkovému společenskému uvolnění. Širší možnosti seberealizace zapříčily nové sňatkové chování obyvatel. Možnost delšího studia svým způsobem také oddaluje toto životní rozhodnutí. Ani nová ekonomická situace neumožňuje snadné založení rodiny. Tržní hospodářství vyžaduje mobilní svobodné pracovníky bez závazků, což vede k odkladu uzavření sňatku.

Nedávné změny sňatkového chování obyvatel České republiky se dají také vysvětlit různými teoriemi. Příčinnou snížení intenzity sňatečnosti a růstu průměrného věku při prvním sňatku bude nejspíš reakce na ekonomické podmínky v zemi a také změna hodnotové orientace lidí související s růstem počtu nových možností seberealizace.

6.3 Francie

Francie patří z ekonomického hlediska mezi jedny z nejvyspělejších zemí Evropy. Po druhé světové válce zažila téměř třicet let ekonomický růst, který zvýšil příjmy obyvatelstva a zlepšil životní podmínky. Ve stejné době se zlepšilo postavení žen ve společnosti. Ženám bylo umožněno dosáhnout vyššího stupně vzdělání, tím dostaly možnost zapojit se ještě výrazněji do pracovního trhu. S ekonomickou prosperitou souvisí i rozvoj urbanizace. V 70. letech se však ekonomická situace zhoršila v důsledku dopadu celosvětových ropných krizí v letech 1974 a 1979. Po určité době se situace stabilizovala, většina pracovních sil se přesunula do sektoru služeb. Míra nezaměstnanosti se od 70. let prudce zvyšovala, v roce 1975 dosahovala hodnot okolo 5 %, během pěti let se zvýšila na 6,3 % a v roce 1993 dosahovala již hodnot okolo 12 %. V roce 2004 dosahovala míra nezaměstnanosti 9,7 %. Míra nezaměstnanosti je vyšší u žen než u mužů navzdory tomu, že v sektoru služeb, který není postižen strukturálními změnami, pracuje převážná většina žen (FFS – Francie 1998).

Pokud jde o změny v legislativě, antikoncepce byla legalizována roku 1967. O dvacet let později, roku 1988 průzkum potvrdil, že metody antikoncepce se značně rozšířily a téměř většina žen je používá proti nechtěnému těhotenství (FFS – Francie 1998).

Z hlediska sociálních a kulturních faktorů Francie stejně jako jiné evropské země prožila během posledních šedesáti let rozsáhlé změny. Podíl městského obyvatelstva po druhé světové válce vzrostl, v roce 1954 byl okolo 57 % a v roce 1975 se dostal na 75 % ze všech obyvatel

a tento podíl se od této doby stabilizoval – v roce 2004 byl podíl městského obyvatelstva 76,5 % (FFS – Francie 1998, ČSÚ 2010).

Z hlediska náboženství je Francie tradičně dominantní římskokatolická země. Podíl věřících osob se pohybuje okolo 80 – 88 %, v roce 1994 svou příslušnost ke katolické církvi potvrdilo přes 81 % obyvatel. I přes fakt, že je tedy Francie silně katolickou zemí, FFS potvrdilo, že narůstá podíl osob, které žily v době narození svého prvního dítěte v nesezdaném soužití či byly bez partnerského vztahu. To také dokazuje výrazný posun v akceptaci obyvatel Francie a celkovém postoji společnosti ke kohabitacím. FFS dále uvádí, že i když život v manželství zůstal jako dominantní model, neustále se zvyšuje počet nesezdaných soužití. Zvyšující se počet dětí narozených mimo manželství ukazuje, že manželství již není hlavní podmínkou pro založení rodiny. Během let 1975 až 1985 poklesl počet uzavřených sňatků o 30 %. Tento odklon od manželství je vysvětlován odkládáním prvních sňatků do vyššího věku a také zvýšením podílu osob, které za svůj život ani jednou manželství neuzavřou. Mezi hlavní faktory, jež se nejvíce podílely na vzniku těchto změn, patří posun v hodnotové orientaci lidí, nárůst individualismu, vyšší emancipace žen a zvyšování jejich úrovně vzdělání, které pak souvisí s úspěšnějším prosazením na trhu práce, a také celková liberalizace společenského klimatu (FFS – Francie 1998).

6.4 Polsko

Po řadě strukturálních změn, které probíhaly od druhé světové války, byla ekonomika státu zaměřena na těžký průmysl, což způsobilo vnitřní migraci obyvatelstva – především do urbanizovaných center. Pro srovnání, v roce 1950 žilo ve městech pouze 37 % obyvatelstva, v roce 1995 byl již tento podíl 62 %, po válce tedy výrazně vzrostl podíl městského obyvatelstva. Polsko patří mezi země s nejvyšší mírou homogenity z hlediska národnosti, v roce 1994 žilo na území Polska téměř 99 % obyvatel s polskou národností. Ve stejném roce se k římsko-katolické církvi přihlásilo 91 % obyvatel (FFS – Polsko 1997, ČSÚ 2010). I přes tuto vysokou míru religiozity však i v této zemi nastalo snížení intenzity sňatečnosti a stejně tak došlo k nárůstu průměrného věku. Dokonce se zvýšila i úroveň podílu dětí narozených mimo manželství, avšak z vybraných států mělo v roce 2004 Polsko stále nejnižší podíl.

Po druhé světové válce byla v Polsku velmi vysoká nezaměstnanost. V období komunismu se nezaměstnanost snížila a na vysoké hodnoty se dostala až v 90. letech. Ještě v roce 1990 byla přes 6 %, o tři roky později v roce 1993 se zvýšila na 16 %. Rok 2004 znamenal v polské ekonomice krizi a míra nezaměstnanosti vzrostla na 20 %. Z hlediska hospodářství je Polsko stále průmyslově-zemědělský stát s významnou těžbou nerostných surovin (FFS – Polsko 1997).

I zde měl svůj vliv na snížení intenzity sňatečnosti přechod od plánovaného hospodářství k tržnímu. Lidé museli reagovat na ekonomické změny, a proto se vyhýbali závazkům, které by je mohly od nových příležitostí vzdálit. Také sociální a ekonomická nejistota svým způsobem zapříčinila snížení úrovně sňatečnosti.

6.5 Španělsko

Politická a ekonomická situace, která se ve Španělsku měnila od 60. let, s sebou přinesla četné změny v životních podmínkách a také v životní úrovni všech obyvatel. Ekonomický systém prodělal výraznou transformaci. Španělská ekonomika totiž v 50. letech minulého století byla spíše zaostalá a nevyvinutá. Během následujících desetiletí se však celková situace změnila a Španělsko zažívalo nebývalý ekonomický rozvoj a stalo se tak velmi vyspělým státem. Až do počátku 70. let zde byla velmi nízká nezaměstnanost, avšak od tohoto období je dlouhodobým problémem vysoká míra nezaměstnanosti – v roce 1995 byla téměř 23 %, v roce 2004 se snížila na 10,5 % (FFS – Španělsko 1999, ČSÚ 2010). Celková situace Španělska v posledních letech nebyla nijak nepříznivá pro rodiny a uzavření manželství. Proto mělo z vybraných států v roce 2004 nejvyšší hodnotu úps.

Neustále se zde zvyšuje podíl městského obyvatelstva, během let 1990 a 2000 se tento podíl zvýšil o čtvrtinu. Náboženství má ve Španělsku stále svůj význam – přibližně 93 % obyvatel se hlásí ke své víře a jednoznačně zde převládá římsko-katolická církev - 99 % (ČSÚ 2010). Proto se stejně jako v Polsku očekávalo jiné sňatkové chování než u ostatních vybraných zemí. A však i zde během let 1975 až 2004 docházelo ke snížení intenzity sňatečnosti. Vysoká míra religiozity však stále ovlivňuje sňatkové chování obyvatel Španělska - podíl dětí narozených mimo manželství byl v roce 2003 nízký, a to také vypovídá o představách a vyznáních tamních obyvatel.

6.6 Švédsko

Švédsko patří do zemí tzv. asistenčních států. Slevy a přídavky poskytované neprovdaným matkám jsou daleko vyšší než objem výhod poskytovaných manželům s dětmi. To tedy zřejmě vede ke zvyšování počtu svobodných matek. Je však velmi paradoxní, že Švédsko stejně jako jiné státy, které nejlépe přijaly právo odmítnout manželství, obklopily státní péčí matky z vlastní vůle svobodné, jako by to byly oběti nepřízně osudu. Společnost tedy chtěla kompenzovat nepřítomnost manžela a ani se nesnažila zjistit, zda si matka svůj stav ne zvolila záměrně. Populační a sociální politika Švédska vycházela z prací A. a G. Myrdalových ze 30. let a jejich koncepce směřovaly k vytvoření moderního asistenčního státu s univerzálním zabezpečením. Tím však postupně narůstal schodek státního dluhu a stal se velmi rychle jedním z nejvyšších na světě (Broulíková, 1999).

Co se týče ekonomiky, Švédsko využívá svých přírodních zdrojů, je zde velmi vysoká životní úroveň avšak na úkor prohlubování státního dluhu. Ekonomická situace tedy nebrání ani založení rodiny ani uzavření sňatku. Avšak značná část populace Švédska volí nesezdané soužití a více než polovina dětí se zde narodí mimo manželství.

Ve Švédsku žije okolo 85 % obyvatel ve městech. Přibližně 90 % Švédů se hlásí ke své víře, z nich pak 87 % vyznává luteránskou církev, která je velmi liberální. Tím se dá také vysvětlit postoj obyvatel k manželství. Již na počátku studovaného období byla v této zemi nejnižší úroveň úhrnné prvosňatečnosti - oproti ostatním zemím byla téměř poloviční. Uvolnění společenského vědomí a liberální přístup souvisí s dlouhodobě nízkou intenzitou sňatečnosti a velmi vysokým věkem při prvním sňatku.

Kapitola 7

Závěr

Cílem práce bylo analyzovat změny v úrovni a v časování vstupu do manželství ve vybraných evropských zemích a popsat vývoj sňatečnosti v období let 1975 až 2004. K tomu účelu byly použity různé ukazatele, z nichž každý má jinou vypovídací hodnotu. Data potvrdila, že současný trend v rodinném chování většiny evropských zemí lze charakterizovat jako posun od univerzální sňatečnosti k jiným typům partnerského soužití. V 50. a 60. letech se státy Evropy svým sňatkovým chováním k sobě značně sblížily. Tehdy však byla intenzita sňatečnosti vysoká a průměrný věk při prvním sňatku se snižoval na nízké hodnoty. V současné době můžeme pozorovat opětovné přiblížení států ale tentokrát s opačným trendem, který směřuje k pozdním sňatkům a vysokému podílu osob žijících mimo manželství. Rozdíly mezi Západem a Východem v 70. a 80. letech, které popsala Rychtaříková, se od druhé poloviny 90. let potlačily. Nejde však o úplné sblížení těchto dvou skupin zemí - východoevropské země totiž nekopírují v řadě charakteristik předcházející vývoj západní Evropy. Devadesátá léta minulého století přinesla nové demografické trendy v bývalých socialistických zemích, doznívání přeměn a spíše stabilizaci demografických vzorců v ostatních evropských zemích (Rychtaříková 1998).

Sňatkové chování se během sledovaného období značně měnilo a dá se říci, že téměř po celou dobu docházelo ke snižování intenzity sňatečnosti a zároveň k růstu průměrného věku při prvním sňatku. Na počátku období byl mezi státy veliký rozdíl v podílu svobodných žen ve věku 20–24 let – zatímco v Bulharsku a Česku byl tento podíl až do 90. let nízký, pouze 30 % žen v tomto věku bylo svobodných, ve Španělsku i Švédsku byl tento podíl dvojnásobný – okolo 60 %. V posledních letech studovaného období však právě v Bulharsku a Česku nastal prudký nárůst podílu svobodných žen v této věkové kategorii a jejich zastoupení se tak přiblížilo k 70 %. V ostatních státech se však podíl také zvyšoval a v posledních letech období svobodné ženy ve věku 20–24 let tvořily 90 %. Stejně tak svobodné ženy ve věku 25–29 v poslední době tvořily stále převahu ve Francii, Španělsku a Švédsku, kde jejich podíl činil téměř 70 %. Zato v Bulharsku, Česku i Polsku bylo zastoupení svobodných žen oproti těmto státům více než poloviční – necelých 30 %. U mužů lze také pozorovat nárůst svobodných, výraznější je však u skupiny 25–29 let. I zde se státy mezi sebou liší, Francie, Španělsko a Švédsko se přibližovaly hodnotám 85 %, zato Bulharsko, Česko i Polsko dosahovaly okolo 50 % v závěru sledovaného období. Intenzita sňatečnosti klesala ve všech státech a kromě Švédska, kde byla tradičně nízká

intenzita sňatečnosti, byla úhrnná prvosňatečnost okolo 90 – 100 % v roce 1975. Během třiceti let klesly hodnoty na 50 %. Průměrný věk žen při prvním sňatku také prodělal výrazné změny. Na počátku sledovaného období byl průměrný věk v Bulharsku, Česku a Polsku okolo 22 let, během let se zvýšil o čtyři roky. Ve Francii a ve Španělsku se během období zvýšil o pět let na 29 let v roce 2004. Švédsko mělo tradičně vysoký průměrný věk, v roce 1975 byl 25 let, v roce 2004 vzrostl na 31 let. Zde byl tedy nárůst v počtu let nejvýraznější. Zvyšování věku má vliv i na úroveň sňatečnosti dle věkových skupin – ve všech státech lze pozorovat nárůst intenzity ve věku 25–29 let a také 30–34 zároveň s poklesem intenzity ve věku 20–24 let.

Výrazně se rozšířily faktické svazky, a to nejen v severní a západní Evropě, kde tento trend započal již od poloviny 60. let, ale také v zemích střední a východní Evropy, kde dříve tato soužití byla spíše výjimečná. I přes přiblížení států nelze říci, že by bylo sňatkové chování ve všech zemích Evropy stejné. I když jsme svědky postupného sblížování v rámci Evropské unie, díky diferenciaci ve vývoji ať už kulturním, ekonomickém či politickém se budou jednotlivé státy ještě velmi dlouho alespoň částečně od sebe odlišovat.

I přesto, že se tato práce snažila vysvětlit alespoň některé teorie popisující příčiny změn v chování a postojích dnešní společnosti, nemůžeme říci, co přesně stojí za rozhodnutím jedince zda vstoupit do manželského svazku či nikoliv. Kalmijn např. tvrdí, že pokles míry sňatečnosti může být zapříčiněn nárůstem věku při sňatku, a to tedy ještě nemusí znamenat, že by se manželství stávalo méně atraktivním. Stejně tak změny společnosti v akceptování spíše méně tradičního vzorce chování (rozvody, kohabitace) nemusejí nutně implikovat to, že lidé přestali mít o manželství zájem (Kalmijn 2007). Tím, že se lidé rozhodnou pro svazky neformální povahy, upustí od svých povinností ale stejně tak tím ztratí svá práva, která mají v manželství daleko větší smysl, než si tito lidé zřejmě uvědomují. Důraz na individualitu a snaha vyhnout se rozvodu však tyto svazky jenom podporuje. Už to tedy není jen rodina, kde se mohou rodit a vychovávat děti. Současná rostoucí tolerance k novým formám partnerského svazku a rodičovství již nedává manželství a rodičovství do tak těsného vztahu, jako tomu bylo kdysi. Můžeme se setkat s názory, že rodina a manželství tím prožívají jakousi krizi, neboť podle některých sociologů se dezintegrace rodiny dostala do takového bodu, kdy ji již není možné napravit, a tím se přiblížil okamžik, kdy by mohl sňatek a stejně tak rodina přestat existovat. Na druhé straně je však mnoho těch, kteří tvrdí, že manželství a především rodina jsou jedny z nejstarších společenských institucí, které zatím přežily všechny revoluce a makrostrukturální změny, takže není důvod se o jejich existenci obávat. Sňatek je však stále méně často uzavírán, rodiny jsou méně často zakládány a jejich velikost se zmenšuje, manželé se dříve a častěji rozcházejí a opakovaný sňatek se uzavírá čím dál méně (Rabušic 1996). Zda tedy nastane konec rodiny nebo manželství, můžeme jen odhadovat, je však jisté, že vše záleží pouze na budoucí generaci, která bude vyrůstat pod vlivem té současné.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BROULÍKOVÁ, J. 1999. *Vývoj manželského chování v České republice v letech 1918-1997*. Praha, 1999. 51 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- DE SINGLY, F. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, s. r. o., 1999. 127 s. ISBN 80-7178-249-1
- DVOŘÁKOVÁ, A. 2000. *Srovnání demografické situace České republiky s vybranými zeměmi Evropské unie*. Demografie 42, č. 4, s. 253 – 265
- Fertility and family surveys in countries of the ECE region – France. 1998, United Nations.*
- Fertility and family surveys in countries of the ECE region – Czech republic. 2001, United Nations.*
- Fertility and family surveys in countries of the ECE region – Poland. 1997, United Nations.*
- Fertility and family surveys in countries of the ECE region – Spain. 1999, United Nations.*
- Fertility and family surveys in countries of the ECE region – Sweden. 1997, United Nations.*
- FIALOVÁ, L.; HORSKÁ, P.; KUČERA, M. 1995. *Současné a perspektivní proměny rodiny, manželství a rodičovství*. Praha: Nadace pro výzkum sociální transformace START, 1995. 64 s.
- FIALOVÁ, L. 1996. *Změny rodinného chování*. Demografie. 1996, roč. 38, č. 4, s. 262-268
- FIALOVÁ, L. 1998. *Česká republika v kontextu evropského demografického vývoje dříve a dnes*. Demografie. 1998, roč. 40, č. 4, s. 259-261
- FIALOVÁ, L. a kol. 2000. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 163 s. ISBN 80-85850-87-7
- GOODY, J. 2000. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 229 s. ISBN 80-7106-396-7.
- GUGGENBÜHL-CRAIG, A. 2001. *Manželství je mrtvé, ať žije manželství!* Praha: Gemini, 2001. 156 s. ISBN 80-902757-1-0
- HAMPLOVÁ, D. 2003. *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním*. Praha: Nakladatelství sociologického ústavu AV ČR, 2003. 52 s. Sociologické texty, sv. 4. ISBN 80-7330-029-X
- HAMPLOVÁ, D. 2006. *Sňatečnost, nesezdaná soužití a veřejné mínění*. In: Kocourková, J.;

- Rabušic, L. 2006. Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. 158 s.
- HORSKÁ, P. 1990. *Demografie rodiny v 19. století*. In: Horská a kol. 1990. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990, 474 s. ISBN 80-7038-011-X
- HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. 1997. *Rodina našich předků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 143 s. ISBN 80-7106-195-6
- CHALOUPKOVÁ, J.; ŠALAMOUNOVÁ, P. 2007. *Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě*. Praha: Nakladatelství sociologického ústavu AV ČR, 2007. 60 s. Sociologické studie, sv. 4. ISBN 80-7330-062-1
- CHODĚRA, O. 2002. *Partnerství, manželství a paragrafy*. Praha: Grada Publishing, 2002. 107 s. ISBN 80-247-0217-7
- KALIBOVÁ, K. 2001. *Úvod do demografie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2001. 52 s. ISBN 80-246-0222-9
- KALMIJN, M. 2007. *Explaining cross-national differences in marriage, cohabitation, and divorce in Europe, 1990–2000*. Population Studies, roč. 61, č. 3, s. 243–263 [cit. 2010-04-02]. Dostupné z WWW: <<http://spitswww.uvt.nl/~kalmijn/ps2007.pdf>>
- KAPLANOVÁ, H. 2007. *Reprodukční chování obyvatel Evropské unie po roce 1990*. Praha, 2007. 52 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- KATRŇÁK, T. 2008. *Spříznění volbou?: Homogamie a heterogamie manželských párů v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 239 s. ISBN 978-80-86429-98-4
- KOCOURKOVÁ, J. 1998. *Populační vývoj východní a západní Evropy v letech 1950–1990*. Demografie. 1998, roč. 40, č. 4, s. 247–252
- KUČERA, M. 1990a. *Evropská rodina – tendence vývoje a trvání*. In: Horská a kol. 1990. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990, 474 s. ISBN 80-7038-011-X
- KUČERA, M. 1990b. *Manželství, rodina a domácnost v evropské současnosti*. In: Horská a kol. 1990. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990, 474 s. ISBN 80-7038-011-X
- KUCHAŘOVÁ, V.; TUČEK, M. 1999. *Sociálně ekonomické souvislosti rodinného chování mladé generace v České republice*. Praha: Ediční středisko ČVUT, 1999. 90 s. Studie 1/1999
- LESTHAEGHE, R. 1995. *The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation*. In: Oppenheim-Mason, K.; Jensen, A. 1995. Gender and Family Change in Industrialized Countries. s. 17-62 [cit. 2010-04-12]. Dostupné z WWW: <[http://www.google.com/books?hl=cs&lr=&id=2hQIv-Sd4cIC&oi=fnd&pg=PA17&dq="Second+Demographic+Transition"+"van+de+kaa"&ots=9GBMRSIKaX&sig=7pEj0xJo1CfT2nEcbCkb9gUA3go#v=onepage&q=%22Second%20Demographic%20Transition%22%20%22van%20de%20kaa%22&f=false](http://www.google.com/books?hl=cs&lr=&id=2hQIv-Sd4cIC&oi=fnd&pg=PA17&dq=)>
- MATOUŠEK, O. 1993. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství,

1993. 123 s. Studijní texty. ISBN 80-901424-7-8
- MIŠÍKOVÁ, J. 2003. *Základy sociologie rodiny*. Ostrava: Harok Šenov, 2003. 55 s. ISBN 80-7042-291-2
- MOŽNÝ, I. 1990. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8
- MOŽNÝ, I.; RABUŠIC, L. 1998. *Česká rodina, sňatkový trh a reprodukční klima*. In: Večerník, J.; Matějů, P. 1998. Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. Praha: Academia, 1998. 366 s. ISBN 80-200-0703-2
- MOŽNÝ, I. 1999. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 251 s. ISBN 80-85850-75-3
- MOŽNÝ, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311 s. ISBN 80-86429-58-X
- OČADLÍKOVÁ, E. 2009. *Oddělené soužití (living apart together) jako alternativní forma partnerských vztahů*. Brno, 2009. 46 s. Bakalářská práce (Bc.). Masarykova Univerzita, fakulta sociálních studií. [cit. 2010-02-12]. Dostupné z WWW: http://is.muni.cz/th/215989/fss_b/Oddelene_souziti_living_apart_together_jako_alternativni_forma_partnerskych_vztahu_text_prace.pdf?lang=en
- PALONCYOVÁ, J. 2009. *Manželství a nesezdaná soužití v České republice a ve Francii*. Praha, 2009. 293 s. Disertační práce (PhD). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- PAVLÍK, Z.; RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; ŠUBRTOVÁ, A. 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia, 1986, 732 s.
- PAVLÍK, Z.; KALIBOVÁ, K. 2005. *Mnohojazyčný demografický slovník*. Praha: Česká demografická společnost, 2005. 182 s. ISBN 80-239-4864-4
- Populační vývoj České republiky 1996*. Praha, Přírodovědecká fakulta UK, 1997.
- Populační vývoj České republiky 2001*. Praha, Přírodovědecká fakulta UK, 2002.
- Populační vývoj České republiky 2007*. Praha, Přírodovědecká fakulta UK, 2008.
- RABUŠIC, L. 1996. *O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice*. Demografie. 1996, roč. 38, č. 3, s. 173-180
- RABUŠIC, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, 265 s. ISBN 80-86429-01-6
- Recent demographic developments in Europe 1993*. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1994, 384 s. ISBN 92-871-2386-1
- Recent demographic developments in Europe 1995*. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1996, 332 s. ISBN 92-871-2853-7
- Recent demographic developments in Europe 1998*. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1999, 467 s. ISBN 92-871-3726-9
- ROTHENBACHER, F. 2005. *The European population since 1945*. New York: Palgrave, 2005. 1030 s. ISBN 0-333-77706-9
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1992. *Sňatečnost a stabilita manželství*. Demografie. 1992, roč. 34, č. 1, s. 14-17

- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1996. *Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace*. Demografie. 1996, roč. 38, č. 2, s. 77–89
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1998. *Současné trendy a vzorce populačního chování východní a západní Evropy*. Demografie. 1998, roč. 40, č. 4, s. 252 – 257
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; PIKÁLKOVÁ, S.; HAMPLOVÁ, D. 2001. *Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích*. Praha: Nakladatelství sociologického ústavu AV ČR, 2001. 83 s. Sociologické texty, sv. 10. ISBN 80-7330-004-4
- SULLEROTOVÁ, E. 1998. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998. 61 s. ISBN 80-7184-647-3
- Van de KAA, D. J. 1987. *Europe's Second Demographic Transition*. Population Bulletin. 1987, roč. 42., č. 1, 59 s.
- Van de KAA, D. J. 1997. *Options and sequences: Europe's Demographic Patterns*. In: Rabušic, L. 2001. Kde ty všechny děti jsou? Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, 265 s. ISBN 80-86429-01-6
- Velký sociologický slovník*, díl 2. Praha: Karolinum, 1996. s. 749-1627. ISBN 80-7184-310-5
- VEREŠ, P. 1991. *Současná demografická situace Československa – Sňatečnost*. Demografie. 1991, roč. 33, č. 1, s. 2-4

SEZNAM POUŽITÝCH DATOVÝCH ZDROJŮ

Demographic yearbook 2003. Council of Europe, Population, 2003. [cit. 2010-03-15].

Dostupné z WWW:

<http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/population/demographic_year_book/2003_edition/04%20country%20data/Default.asp#TopOfPage>

Obecná databáze Eurostatu. Český statistický úřad. [cit. 2010-04-19].

Dostupné z WWW: <<http://apl.czso.cz/ode/index.htm>>

Recent demographic developments in Europe 1998. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1999, 467 s. ISBN 92-871-3726-9

Recent demographic developments in Europe 2005. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2006, 150 s. ISBN 92-871-5973-4

World Marriage Data 2008. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2009. [cit. 2010-03-04]. Dostupné z WWW:

<<http://www.un.org/esa/population/publications/WMD2008/Main.html>>

Přílohy

Příloha č. 1: Úhrnná prvosňatečnost žen a průměrný věk žen při prvním sňatku, 1975 a 2004, státy Evropy

Země	1975		2004		
	ÚP	PV	ÚP	PV	
Belgie	0,89	22	0,47	27,3	*
Bulharsko	1	21,4	0,5	24,9	
ČR	0,99	21,6	0,48	25,7	
Dánsko	0,67	23,5	0,75	30,4	
Finsko	0,7	23,4	0,68	27,9	*
Francie	0,86	22,5	0,53	28,6	
Irsko	0,94	25	0,59	28,9	
Itálie	0,95	23,7	0,6	27,8	
Maďarsko	1	21,1	0,45	25,9	
Německo	0,8	22,3	0,55	28,2	
Nizozemí	0,83	22,6	0,51	28,6	
Norsko	0,8	22,9	0,54	29,1	
Polsko	0,92	22,8	0,58	24,7	
Rakousko	0,75	22,7	0,51	27,8	
Řecko	1,16	23,6	0,68	27,6	*
Slovensko	0,94	22	0,56	25	
Španělsko	1,05	23,9	0,58	28,7	
Švédsko	0,63	24,8	0,56	30,8	*
VB	0,88	22,5	0,55	28,3	

* rok 2003

Zdroj: RDD 1998 a 2005

Příloha č. 2: Podíl svobodných mužů a žen ve věkových kategoriích 20-24 let a 25-29 let v době konání sčítání lidu ve vybraných zemích

Země	rok	ženy		muži	
		20-24	25-29	20-24	25-29
Bulharsko	1975	28,0	8,2	63,4	21,9
	1985	28,4	9,4	63,0	24,5
	2001	58,1	25,7	81,8	48,0
ČR	1970	32,4	9,3	64,4	21,0
	1980	29,7	8,9	66,8	23,3
	1991	35,1	10,9	66,7	27,6
	2001	77,1	32,0	90,9	54,7
Francie	1970	46,1	16,5	69,0	28,1
	1985	65,0	27,2	84,1	42,3
	1999	93,1	66,2	97,7	80,0
Polsko	1974	48,5	15,4	75,5	27,1
	1988	47,9	15,9	77,1	34,0
	1996	62,4	23,4	82,3	39,8
	2002	72,0	29,8	87,7	47,3
Španělsko	1970	68,3	26,7	90,5	46,0
	1981	59,2	22,2	81,4	36,5
	1991	77,6	38,7	90,9	57,6
	2001	91,0	62,6	96,6	77,4
Švédsko	1970	60,0	23,0	83,1	40,8
	1985	89,4	60,1	96,5	77,4
	1995	91,8	67,8	97,4	82,0
	2002	93,3	76,7	97,8	87,6

Zdroj: UNSC – WMD 2008

Příloha č. 3: Podíl dětí narozených mimo manželství

Země	1975	1985	1995	2004
Bulharsko	9,4	11,7	25,8	48,7
ČR	4,5	7,3	15,6	30,6
Francie	8,5	19,6	37,6	46,4
Polsko	4,7	5	9,5	17,1
Španělsko	2	8	11,1	23,4*
Švédsko	32,4	46,4	53	55,4

* údaj za rok 2003

Zdroj: RDD 1998 a 2005

Příloha č. 4: Úhrn redukovaných měr sňatečnosti svobodných žen, 1975 – 2004, vybrané země

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Bul	100	100	103	98	97	97	94	95	94	91	93	93	93	90	91
ČR	99	100	100	100	97	91	91	89	92	93	91	93	93	89	90
Fr	86	82	80	76	73	71	66	65	62	57	54	53	52	53	55
Pol	93	91	91	91	92	90	98	98	96	94	89	88	88	85	90
Šp	105	101	99	95	89	76	70	66	66	65	64	67	69	68	68
Šv	63	64	57	53	52	53	53	52	50	51	53	54	56	60	151

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Bul	87	70	71	58	58	55	54	52	53	53	53	51	47	49	50
ČR	102	76	77	65	55	50	49	53	49	48	50	47	48	45	48
Fr	56	55	53	50	49	50	54	56	55	57	61	60	59	57	53
Pol	91	81	75	70	68	67	64	61	61	63	63	57	57	58	56
Šp	67	66	66	62	61	60	59	58	61	61	63	59	59	58	58
Šv	55	49	50	45	45	44	44	42	41	46	53	47	49	52	57

Zdroj: RDD 1998 a 2005

Příloha č. 5: Průměrný věk žen při prvním sňatku, 1975 – 2004, vybrané země

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Bul	21,4	21,3	21,4	21,4	21,2	21,2	21,2	21,2	21,3	21,3	21,4	21,4	21,4	21,7	21,9
ČR	21,6	21,5	21,5	21,6	21,5	21,5	21,5	21,5	21,5	21,5	21,6	21,6	21,6	21,5	21,6
Fr	22,5	22,6	22,7	22,8	22,9	23,0	23,2	23,4	23,6	23,9	24,2	24,5	24,8	25,2	25,5
Pol	22,8	22,7	22,6	22,8	22,9	22,9	23,0	21,9	22,6	22,6	22,5	22,5	22,9	22,7	22,2
Šp	23,9	24,0	23,9	23,8	23,7	23,7	23,8	24,2	24,4	24,5	24,6	24,7	24,8	24,8	25,0
Šv	25,1	25,3	25,5	25,8	26,2	26,4	26,6	26,9	27,1	27,3	27,5	27,7	27,7	27,9	31,0

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Bul	21,7	21,7	21,6	21,9	22,3	22,6	22,9	23,1	23,2	23,5	24,1	24,3	24,5	24,9	25,3
ČR	21,6	21,5	21,7	21,9	22,2	22,6	22,9	23,3	23,7	24,1	24,5	24,8	25,2	25,7	26,0
Fr	25,6	25,8	26,1	26,4	26,7	26,9	27,3	27,6	27,7	27,8	28,0	28,1	28,2	28,6	28,9
Pol	22,1	22,8	22,2	22,2	22,4	23,1	23,4	23,6	23,6	24,1	23,9	24,1	24,4	24,7	25,0
Šp	25,3	25,8	26,1	26,5	26,8	27,0	27,2	27,3	27,5	27,7	27,8	28,1	28,3	28,7	29,1
Šv	27,5	27,7	28,0	28,1	28,5	28,7	29,0	29,2	29,4	29,8	30,2	29,9	30,1	30,8	31,1

Zdroj: RDD 1998 a 2005

Příloha č. 6: Redukované první sňatky na 100 žen, 1975 – 2002, vybrané země

Země	věk	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Bul	< 20	43	43	42	40	40	40	39	40	40	39	40	40	38	37
	20-24	46	46	47	45	44	44	42	41	41	40	42	41	41	40
	25-29	9	9	9	8	8	8	8	8	8	8	9	9	9	9
	30-34	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
ČR	< 20	36	36	39	37	36	34	33	32	33	35	32	33	32	32
	20-24	51	50	50	50	48	45	46	45	47	48	47	48	49	48
	25-29	8	8	8	8	8	8	8	7	8	8	8	8	9	8
	30-34	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Fr	< 20	25	23	22	20	18	17	14	13	11	9	7	6	5	4
	20-24	45	43	41	40	39	38	36	36	34	31	29	29	27	27
	25-29	11	11	11	11	11	11	11	12	12	12	12	13	14	15
	30-34	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4
Pol	< 20	22	22	22	22	21	20	22	23	23	22	21	20	20	20
	20-24	54	52	52	53	53	53	57	55	55	52	51	50	51	51
	25-29	12	12	12	12	12	12	14	13	14	13	12	12	12	11
	30-34	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Šp	< 20	16	16	16	17	17	15	12	11	10	10	9	9	9	8
	20-24	58	55	54	51	47	42	38	35	34	33	32	33	33	32
	25-29	22	20	19	18	16	15	14	14	15	16	17	19	20	22
	30-34	5	5	4	4	4	3	3	3	3	4	4	4	4	5
Šv	< 20	6	6	5	4	3	3	3	2	1	1	1	1	1	1
	20-24	33	32	27	24	22	22	20	19	16	16	16	15	15	16
	25-29	18	19	18	17	18	19	20	20	21	21	22	22	23	24
	30-34	4	5	5	5	6	6	7	7	9	9	10	11	11	13
Země	věk	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Bul	< 20	36	37	30	26	21	18	15	14	12	12	10	10	8	7
	20-24	42	41	34	32	29	28	27	26	26	26	26	25	24	21
	25-29	9	9	7	7	8	8	8	9	10	11	12	14	14	14
	30-34	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	3
ČR	< 20	31	37	28	27	21	15	12	9	8	6	5	4	3	3
	20-24	47	52	37	37	33	30	28	28	29	28	26	26	23	22
	25-29	8	9	7	7	7	7	8	9	10	11	13	15	16	18
	30-34	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	4
Fr	< 20	4	3	3	2	2	2	1	1	2	1	1	1	2	
	20-24	27	27	25	23	20	19	16	15	17	16	17	17	16	
	25-29	17	18	18	19	19	20	21	23	23	23	25	25	25	
	30-34	5	5	6	6	6	6	7	9	9	9	9	10	10	
Pol	< 20	20	21	18	16	14	13	12	11	10	9	9	8	6	6
	20-24	54	54	49	45	42	41	40	39	38	38	38	35	31	30
	25-29	12	12	11	11	11	11	11	12	12	13	15	15	16	17
	30-34	3	3	3	2	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3
Šp	< 20	7	6	6	5	4	4	3	3	2	2	2	2		
	20-24	31	29	27	25	21	19	18	16	15	15	14	14		
	25-29	24	25	26	27	26	26	27	27	28	29	29	31		
	30-34	5	6	6	7	7	8	9	9	10	11	11	12		
Šv	< 20	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	20-24	24	17	15	14	12	11	10	9	8	7	7	8	7	7
	25-29	48	22	19	20	18	18	18	18	17	16	18	20	18	18
	30-34	41	9	9	10	9	10	10	10	10	10	12	14	12	13

Zdroj dat: DY 2003

Příloha č. 7: Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny

	<i>Tradiční</i>	<i>Moderní</i>	<i>Postmoderní</i>
Struktura	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná
Základní kapitál	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, kulturní
Legitimizace	sex, děti	děti	nelegitimizuje
Role	komplementární, hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
Funkce	univerzální	pečovatelské, citové	citové
Autorita	otec	otec – matka, funkčně segregované	individualizovaná, slabá
Reprezentace diskurzu	náboženský, církevní	občanský	masmediální
Mezigenerační přenos	patrilineární, autoritativní	demokratický, smíšený	slabý

Zdroj: Možný 2006